

jo razgrinja Tolstoj, ki nam jo razgrinjajo često tudi drugi ruski pisatelji. V njej se zrcali vesoljstvo! Čez mero je kruta včasi, a potem zopet čez mero mehka. Podobna je morju, ki besni, mori in gonobi, a se drugič smehlja kakor oko nedolžnega otroka. Dih vetra je podobna, ki boža in gladi vsakega, potem pa se dvigne kot pogubonosen orkan, podirajoč vse pred seboj, kamorkoli krene. Močna je včasi ta slovanska duša, še večkrat pa obupuje v duhomorni resignaciji! A da je skoro vedno temna, da pozna tako malo solnca, tega so krive nesrečne okolnosti!

Malokdaj se priznava to na glas, pač pa občutijo in se potihem zavedajo povsod, da so pravec vsej novejši literaturi odkazali Rusi. Kolikokrat se govori pri drugih narodih o nižji vrednosti slovanskih plemen, a prav ti narodi so često ponosni, ako imajo količkaj dobrega kopista slovanskega genija! Kje bi bili Hauptmanni in mnogi drugi, če bi se ne bili učili pri Turgenjevu, Dostojevskem, Tolstem? Zlasti „Moč teme“ Tolstega je imela velikanski vpliv na svetovno literaturo. Nepresegljiva karakteristika in nad vse pomisleke vzvišena psihologija so vrline te drame. Tolstoj je proučil človeka kakor nihče drugi. Pri njegovih ljudeh ni nič narejenega, nič umetno konstruiranega, kakor n. pr. pri Ibsenovih junakih. Ibsen prilagoduje ljudi svojim nazorom, Tolstoj pa izvaja svoje ideje iz človeške narave, ki jo pozna do zadnjega kotička. To je razloček med obema in to pojasnjuje tudi, zakaj Tolstoj Ibsena tako malo — ceni.

Ono duševno prerojevanje, ki se vrši bolj ali manj neprenehoma v vsakem človeku in ki ga Tolstoj tako rad kaže na svojih junakih, je težišče tudi v drami „Moč teme“. Nikita je glavni junak v igri, okoli njega je osredotočeno vse dejanje. Nikitov notranji preobrat, njegova samoobtožba pomeni višek dramatiškega dejanja. Žal, da se dotični prizor na našem odru ni završil povsem tako, kakor bi bilo želeli! Da se velikost tega momenta ni popolnoma uveljavila, je zakrivil deloma gospod Dobrovolny kot Nikita, ki ni zadel povsem pravega tona, deloma drugo osebje, katero je s svojo malomarno ravnodušnostjo pokvarilo mogočni vtisk, ki je v tem prizoru sicer neizogiben. — Vobče pa smo bili s predstavo prav zadovoljni. Odlikovale so se zlasti gospodična Spurna in gospa Danilova in Dragutinovičeva, pa gospodje Boleška, Dragotinovič in v nekaterih prizorih g. Dobrovolny.

O drugih predstavah radi pomanjkanja prostora prihodnjič.

Dr. Fr. Zbašnik.

Med revijami

„Slovinský Tugomer a český Gero“ je naslov razpravi, ki jo je priobčil g. dr. Fr. Ilešič v 5. letošnji številki „Slovanskega Přehleda“ in v kateri primerja delo našega Jurčiča z dramo J. Jiraska. Na kratko je poročal g. dr. Ilešič o obeh delih tudi že v „Zvonu“ v 1. številki letošnjega letnika.

„Lovor“ o slovenskih književnih razmerah. Novi hrvaški leposlovni list „Lovor“ je priobčil v svoji 3. številki pod naslovom „Produkcija slovenačke književnosti“ zanimivo razpravo o slovenskih književnih odnošajih, v kateri poudarja pisec B. zlasti izredno produktivnost v slovenski književnosti, ki pa je naravna posledica tega, da imajo Slovenci razmeroma mnogo podjetnih in požrtvovalnih založnikov. „Lovor“ piše med drugim: „Pri nas morajo književniki prosjati založnike, da jim natisnejo njihova dela, ali pa jih morajo izdati v svojo izgubo, ne da bi se mogli nadejati priporočila ali kritike od strani časopisja; slovenski knji-

ževniki pa imajo nekoliko solidnih založnikov, ki jim zagotavljajo mirno književno delo. In baš v dobi, ko je pri nas prenehal zadnji književni list, cveto in se razširjajo v dosti manjšem narodu slovenskem trije taki listi in izdaja se nebroj knjig. In zanimivo je, da niti eden od teh listov ni bil preteklega leta v neprimoliki niti za originalne pesmi, niti za novele . . . Ali poleg književnih listov je preteklo leto izšlo na Slovenskem lepo število raznih knjig.

Aškerc je izdal svojo veliko pesnitev „Zlatorog“, „Trubarja“ in „Četrty zbornik poezij“, Govekar dramo „Legionarji“, Cankar „Hišo Marije pomočnice“ in „Gospo Judit“, Kostanjevec „Iz knjige življenja“, Zupančič „Čez plan“, Meško „Ob tihih večerih“, Maister „Poezije“, Spindler „Zapihal je jug“ i. t. d.

Dočim nimamo mi razen „Matice“ in zadrške knjigarne niti enega literarnega založnika, imajo Slovenci Kleinmayrja & Bamberga v Ljubljani, Gabrščka v Gorici, ki sam izdaja „Slovansko knjižnico“, „Knjižnico za mladino“, „Salonsko knjižnico“, „Svetsko knjižnico“, „Venec slovanskih povesti“ in „Talijo“. Imajo pa tudi v Ljubljani neumornega Schwentnerja, ki je izdal skoro vsa dela modernih slov. pisateljev in ki jih je tudi honoriral, da so mogli nekateri dlje časa živeti in delati ob honorarju. Kje je pri nas tak privatni knjigar? A razen tega imajo še več manjših založnikov na deželi. Toda ti založniki se tudi brigajo za to, da se knjige razpečavajo, ter izdajajo v to mesečno reklamno bibliografijo, in lahko se prepričamo, da je prodaja slovenskih knjig dosti večja nego prodaja hrvaških. Ako izvzamemo „Matico“ in Hartmanova izdanja, se proda na Hrvaškem povprečno 800 izvodov in še manj, dočim je na Slovenskem število prodanih knjig veliko večje, skoro dvakrat toliko. A to je važno tudi za književnost samo, ki ostane tako v zvezi z občinstvom, česar pa pri nas ni. Nove knjige se prodajajo po zaslugi spretnih kolportarjev, dasi niso poceni, na Slovenskem razmeroma hitro. Druga prednost prejšnjih knjigarskih razmer pa je ta, da pisatelji vedo, da izide njihova knjiga, ako jo napišejo, in da ne izgine neopažena, ako izide. Danes ne more na Hrvaškem o sebi reči tega niti eden pisatelj, in najsi je še tako velik . . .“ Priznavamo, da je mnogo resnice v teh besedah g. B., vendar pa se nam zdi, da sodi gosp. B. — nekoliko preoptimistično o naših razmerah.

Rasto P.

Brankovo Kolo, ki izhaja vsak teden v Sremskih Karlovcih, se v svoji četrti letošnji številki obširneje ozira na nas Slovence; natančneje poroča o Aškercem „Četrtem Zborniku poezij“ in o moji razpravi „O Slovenskem Štajerju v jožefinski dobi“, ki se bavi tudi s Srbi. O Aškercu pravi: „U svima (njegovim) delima vidimo pravog realista, istinitoga motritelja življenja, epika in kozerja . . . U trećem odelku je pesnik izabrao predmete moderne, filozofske i nekoje patriotske; nadje se tu i tamo po koja pesnica od ne baš osobite vrednosti, ali jih je daleko više boljih i najboljih. Medju sve poslednje spada i „Homerjeva smrt . . .“

Dr. Fran Ilešič.

„**Behar**“ se imenuje poučno-zabavni list, ki zastopa ob podpori naše vlade interese bosanskih muhamedancev in je pisan v srbskohrvaškem jeziku ter tiskan z latinico. — Vsaka številka prinaša dva do tri znanstveno-poučne članke in vsako leto v prevodu po eden večji roman, obično iz turškega življenja, in še druge prevode. Kakor pravi list sam v oznanilu, se dobe razen tega v „Beharu“ vesti iz kulturnega življenja „sviju muslimana po svijetu te je „Behar“ tako jedini izvešitelj za nas i ostalom muslimanima“. Pri nas morda zanima list tiste, ki dobro poznajo Bosno in njene prebivalce in ki jih ne dražijo premnoge turške besede. — List izhaja zdaj peto leto in stane na leto 10 K. Naročnina se pošlje na Uredništvo „Behara“ v Sarajevu.

Dr. Jos. Tomišek.

PISMA IVANA PRIJATELJA S ŠTUDIJSKEGA POTOVANJA 1903 - 1904

PRIOBČUJE R. NAHTIGAL

Ko je Ivan Prijatelj, ki se je uvrstil med naše prve može, pričel jeseni l. 1898 na dunajski univerzi študirati slavistiko, je bil priobčevalec pisem knjižničar v Jagičevem seminarju za slovansko filologijo. Intenziven študij je Prijatelj tesno zvezal s seminarjem in privel do tega, da sva se dodobra spoznala in spoprijateljila. Prijatelj je postal tudi moj naslednik v knjižničarskem poslu, ko sem v začetku l. 1901 odšel na dveletno študijsko potovanje v Rusijo. Poleg tega pa je prevzel še moje pobratimstvo z Ohridčanom Albancem Đerđem Pekmezijem, članom slovanskega seminarja, s katerim sem se jaz že l. 1895 seznanil in kateremu sem pomagal pri študijah, kar je nadaljeval Prijatelj. Oba sta tudi skupno napravila rigorozne in bila 28. novembra 1902 promovirana za doktorja filozofije. A prijateljstvo naše trojice je bilo tako iskreno, da smo si po mojem povratku iz Rusije jeseni l. 1902 najeli celó skupno stanovanje. Koncem marca l. 1903 je Prijatelj odšel na študijsko potovanje, ki je v splošnem trajalo dve leti, ko je 28. januarja 1905 vstopil kot volonter v tedanjo dunajsko dvorno knjižnico, in na katerem se je dalj časa mudil predvsem v Rusiji, na Poljskem in v Franciji. Pisma, ki jih je pisal s teh potovanj, so za Prijatelja značilna, zanimiva in tudi stilistično lepa, tako da so vredna objave, pa se na željo uredništva priobčujejo v spomin pre-rano umrlega velikega pokojnika že sedaj, dasi se je to nekoliko upiralo čutu skromnosti. Za to, pustiti pisma neokrnjena, je govorilo zlasti tudi, da se vidi vsa iskrenost Prijateljevih izjav. Pojasnila v oklepajih z zvezdico so od priobčevalca. V Prijateljevem tekstu so popravljene le očitvidne pisne pomote. Dopisi (7 pisem, 19 razglednic s tekstom in 1 dopisnica, vsega 27 kosov) so oddani državni knjižnici v Ljubljani za univerzitetno biblioteko.

Prvi dopis s prvimi bežnimi vtisi je bila razglednica s sliko hiše Petra Velikega iz Petrograda, oddana po dopotovanju 14. marca starega, 27. novega stila:

(1) »Najpoglavitnejši del mesta sem prebrodil. Moji utiski so utiski človeka izmučenega in utrujenega, ki mu je vse vurst. Za ogromna razmerja tega mesta jaz sploh še nimam oči, prezaspane so in premalenkostne pa — prefine. Vsako odrtino in umazanost vidijo, velikost pa jim še ne imponira nič. Po tvojem nasvetu bom ostal doma, da se izlečim in potem poskusim vdrugič v mesto. Denar nima tu nobene veljave. Več ko 10 r. (* rubljev) je danes šlo. Kupil sem si čaja, saharja (* sladkorja), kruha etc. Galošne stanejo 2 r., mesingasta črka za vanje

pa 10 k. (* kopejk). Podkovan sem torej. V naglici Te pozdravlja Tvoj Prijatelj. Stanujem na Васил. Островъ 1 лин., д. 8, кв. 4 (*na Vasiljevskom ostrovi, t. j. otoku, 1-ja linija, dom 8, kvartira 4). Najbolj so mi vseh izvoščki! S svojimi ozadji prekašajo našega Pekmeza stoterno!»

Obširno, štiri strani obsegajoče pismo pa je napisal nekaj dni pozneje 1. aprila (19. marca), v katerem ljubi vpletati ruske besede in druge napomine na ruski jezik:

(2) Draga moja brata!

Dajte, da Vama najprej povem, da do danes še nisem poskusil ruske vodke (* žganja). Živim torej še čisto neporusko, hodim k Leinerju (* znan restavrant na največji ulici Nevskem prospektu) zajutrkovat, kjer pijem slabo pivo, k bufetu pa se ne upam na zakusko (*ruski način pitja čašice vodke s prigrizkom), ker ne vem kaj zahtevati. Tam streže namreč dvoje lepih ruskih devic (sic!) (* rus. devica pomeni »dekle«) in pred žensko ne daj mi Bog blamaže!

V Peterburg (* staro rusko ime) sem prišel v najslabšem razpoloženju. Do Varšave sem se vozil sam kraljevski in se hudičevski dolgočasil. V Varšavi udobivši plackarto (* spalno mesto v železniškem vozu) in zašedši (* po ruskem jeziku) v kupé, dobim za sopotnika peterburškega čifuta, ki je do Vilne dajal od sebe čudne glasove kar tako za svojo privatno zabavo, od Vilne dalje pa se je obračal z nekoliko modificiranimi na mojo addresso. Dajal mi je očetovske svéte, kje si naj kupim galoše, da naj na vsak način čitam Gorkega »Na dnu« — to knjigo je imel pri sebi, kakor sem pozneje videl, z opazko na prvi strani, da mu jo podarja Estera Rafailovna (* drugo ime je po očetu, t. zv. óčestvo) v »svrhu spoznanja nove literature« — da je Gorki kaj družega napisal pa ni vedel. Sploh stoji Rusija v znamenju Gorkega. Vse govori o njem, povsod vidiš njegove knjige, njegove brezštevilne slike, ki jih jaz gledam samo še zato, ker sem radoveden, od katere nove strani se je še premogel dati fotografirati.

No, kakor rečeno, v Peterburg nisem prišel pri najboljši volji. In to je odločilo prvi vtisk, ki je bil jako neugoden. Zdelo se mi je, da stojim na osušenem močvirju — to predstavo ima na vesti Rajkov Baedeker¹ — katerega nekazno umazanost so hoteli mogočni samodržci pokriti s tem, da so zidali in pod kaznijo zapovedovali zidati poslopja ne tako visoka kakor obsežna, zakrivajoča, v ta namen, se mi je zdelo, da so zvlekli skupaj velikanske plošče, največje monolite in stebre. Ali vse to se mi je zdelo samo firnaž potentatov, kričeča maska, ki ne more skriti pametnemu očesu notranje nedodelanosti, površnosti in praznote. Zdi se mi, da dela tak vtisk cela oficialna, reprezentativna Rusija. Zato je moje zapadno oko, ki je vedno v ozki zvezi z razsodkom, žalil prvi pogled na to samodržavno (*rusko) in razkošno nakičeno stolico. Vse je dražilo moje živce: i blato na cestah, ki je napominjalo na fizično in metafizično podvrhno močvirje i jarko pobarvana javna poslopja, ki so bahato kričala s svojo velikostjo in živo barvo. A oni špičasti zlati stolpi so me naravnost ščemeli in bodli v oči. Odpočiti

¹ Prijatelju sem bil odstopil neke stvari, ki sem jih imel v Rusiji.

bi se bil mogel moj pogled samo na širokih, mehkih, prirodno silnih prsih Neve, ko bi jih ne bil pokrival sivo umazan leden oklep. — Tako mi ni kazalo družega ko pustiti mesto v miru in iskati stanovanje. Obšel sem par linij (*vzporednih ulic) Vasilj. Ostrova in našel nasproti kadetne šole na 1. lin. stanovanje na dvorišču nad zadnjim vhodom. Za sobo plačam 17 r., za obed pa 10 r. Soba je obširna ko Sibirija, tapecirana z belimi tapetami (papirnatimi) in zastavljena s starim pohištvom, čigar barokna zakajenost mi je jako ljuba. Ko sedim v naslonjaču, mi je tako kakor da bi se zibal v naročju stare matere. Gospodinja je izobrazena, suha in nosi cvikar. Z možem pravi da ne živi že štiri leta, a mož vseeno stanuje pri nas, izgleda kakor drvar, molči, kadar mi modro debatiramo, kakor neveden drvar in robanti kadar je pijan ko drvar. Ker pa je pijan tri četrtine »sutkov« (*rus. sutki, sutoč »štiriindvajset ur dneva«) vedno rentachi in za kratek čas tudi pretepa svojo deco. Ta obstoji iz najstarejše hčere, ki je učiteljica in se nosi vedno črno in pred menoj beži, kakor da bi se nečesa sramovala. Ne vem ali je lepa ali ni, ker je doslej še nisem videl v obraz. Druga hčerka hodi v gimnazijo in k mojim vratom pokukavat, kadar postrežnica odpira mojo sobo. Postrežnica je latiška (*rus. Latyška »Letonka«), izgleda pa kakor ciganka, govori vedno »kárašo« (*rus. izg. hérašó, »dobro«) in mesto »barin« (*rus. bárin »milostljivi gospod« v nagovoru in s stališča služinčadi) pravi »baran« (*barán »oven«), kar me seveda jako ženira. V sobici poleg mene stanuje student Feliks Ferdinandovič (Vasiljevskij), matematik in ostavljeni pri univerzi (*rus. ostavljen pri universitetě, t. j. pripuščen k akademicki karieri). To je drobna polska (*po poljski pisavi) glavica, brez polskih nacionalnih idealov, a za »delo« (*zadeve) ruskega dijaštva oster in hud kakor osa. Ves ljubi dan in velik del noči ne govorimo o drugem ko o ruskem studentovskem vprašanju. Sinoči so imeli dijaki na univerzi shodko (*zborovanje), na kateri so zahtevali, da se zopet otvorijo višji ženski kursi, ki so jih pred nekaj časa radi upornega buntovanja teh nežnih zastopnic nauke zaprli. Feliksa Ferdinandoviča je bila pridržala Marja Konstantinovna doma (zdi se mi, da stojita v bližnjih razmerah) in nato smo imeli mi trije: on, gospodinja in jaz do pol dveh v noči viharo shodko; a sklenili nismo vkljub temu, da sta onadva še dolgo v noč v studentovi sobi dalje debatirala, — nič. Tudi dijaki na univerzi niso družega sklenili, kakor da skličejo splošni dijaški shod v korist kursistk. Najenergičnejši sklep pa je zato storila oblast, ki je danes v jutro univerzo na nedoločen čas — zaklenila. In jaz sem ravno hotel (Šahmatova) Alekseja Aleksandroviča² prositi za priporočilo na rektorja, da bi si smel od znotraj ogledati ta vroča tla blažene in drugodi hladnokrvne deve, nauke.

Aleksej Aleksandrovič je — kakor mi je danes zame čisto nepotrebno ponovno zatrjeval pošteni starec Aleksander Nikolajevič

² Eden največjih ruskih jezikoslovcev, tedaj že redni član petrograjske akademije znanosti in direktor prvega oddelka njene biblioteke ter duša oddelka akademije za ruski jezik in književnost, 1864 — 1920.

(Pypin)³ — velik učenjak. Jaz, ki sem bil v njegovi nauki samo šolski učenec, kakor vidva dobro vesta in znata⁴, sem bil o velikem znanstvenem talentu tega moža takoj prepričan, ko sem ga videl. Njegov pogled ovaja (*prečrtano »izdaja«) meni večjega učenjaka kakor njegovi spisi, katerih ne poznam. Aleksej Aleksandrovič je človek, ki ima — kakor se reče — povsod oči, ne radovedne, ampak nekako mirno skrbne, globoke. In zato sem jaz uverjen, da on vse ve, kar enkrat pogleda. Glavna skrb mu je zdaj predvariteljno sovetščanje (*predhodno posvetovanje za nameravano izdajo enciklopedije slovanske filologije) in — Jagić. Njega se oprijemlje kot edine bilke (*Jagić je bil izbran za urednika). Strašno mu je bilo, ko sem mu jaz prinesel od Jagića naročilo, da ni sigurno, da bi Ign. Vik. (*Ignatij Vikentjevič, Jagićevo rusko »imja i oščestvo«) prišel. Precej mu je pisal. Želel je, naj bi mu tudi jaz pisal.

Danes ob prvih vizitah sem bil, kakor sem že gori omenil, pri Aleks. Nik. Mož je star (*tedaj sedemdeset let), a ne dela povsem starčevskega vtiska, ker še vedno sledi najrazličnejšim dogodkom v Rusiji in za mejo. Dober človek je: povabil me je za jutri na zavtrak (*ruski predjužnik, déjeuner ali lunch, Gabelfrühstück) in mi obljubil podariti drugi natisk (*prečrtano »iztis«) svoje vel. »historije« (*Istorija ruskoj literatury v štirih delih, 2. izdaja 1902-3), sep. odtisk svojega članka v Encikl. slovarju in še nekaj, če se ne motim. Sebe nima za učenjaka, ampak za ljubitelja. Starost se opaža samo v ljubezni do njegovih lastnih del. Rekel je, da je zasledil eks. (*eksemplar) svoje zgodovine slov. literatur v katalogu antikvarja Kümmelja v Rigi in mi nasvetoval, naj ga kupim, če ga še nimam. Sedaj se pripravlja tretji natisk, pravi, da pojde koncem tega leta pod stroj (*ni izšel). Vidi, da je treba knjigo predelati, a on misli, da je treba njegov tekst samo sprovesti do današnje dobe, a njegove osnove se ne dotikati. Iskal je ljudi, ki bi pristali na to in našel jih je. Seveda so pa tudi po tem: Lipovski, Ljaščenko, Korabljev, zraven je naprosil tudi Lavrova in Kallenbacha⁵. Jaz sem samo radoveden, kako bo novi sotrudnik (Lipovski?) obdelal na stari podlagi slovensko lit. Ta podlaga namreč malone zanikava opravičenost samostojne slovenske — ne s hrvatsko združene — literature. A pardon! Strašno me je ujedla v podkolenski jami bolha. Oh bratje moji, predno jo grem lovit, naj Vama povem, da strašno trpim vsled teh prokletih ruskih bolh, ki so velike kot kobile in strupene ko sršeni. — — — Vot (*evo), potolažen se vračam k pismu. Lov se je posrečil. Odkar sem v Peterburgu, še nisem občutil slajšega zadoščenja in večjega notranjega in zunanjega užitka, kakor če sem ujel in obglavil kako teh krvoločnih pijavek. Veselita se torej z

³ Pisec zgodovine slovanskih književnosti, 1833 — 1904. O njem je pisal I. Prijatelj v Ljubljanskem Zvonu 1906, str. 31 i. sl.

⁴ Prijatelj se je bil znanstveno takoj opredelil kot literarni historik; filolog in jezikoslovec je bil le in usum izpitov.

⁵ Gl. o njih razen Lavrova Ljubljanski Zvon 1906, str. 220; P. A. Lavrovu, 1856 — 1929, znanemu slavistu in dobremu poznavalcu bolgarsčine, je bil najbrž odmenjen bolgarski del.

menoj in prosita vsak svojega zaščitnika zoper ta mrčes, da me reši te golazni.

Brata z velikim pomirjenjem Vama pišem dalje. Ker ni dostojno po tako neprilичnem lovu govoriti o velikih možeh, ne bom govoril o nobenem drugem več, kakor samo še o njem, ki sem se seznanil ž njim pri zavtraku v hiši Šahmatova, o njem, o Goetzu, znamenitem Prusu, ki ima tebe, Rajko, v želodcu, ker si enkrat kontroliral kanale njegovih možganov v Archivu⁶, o njem, ki je celo uro sam govoril, delal poklone gospé (* bil je starokatoliški župnik v Pasavu), sicer se pa samo hvalil s svojimi poseti pri vel. knezu, predsedniku akademije⁷, pri različnih Gesandtschaftsatašejih in vrag vedi kakšnih visokih živinah. Tebi, Rajko, ni odgovoril zato, ker — oprosti, jaz sem pozabil, zakaj — morebiti prosto zato, ker je tudi on pozabil. Kdor mnogo govori, pozabi na marsikaj odgovoriti. A zdaj je napisal Lavrov novo kritiko o njegovi knjigi⁸, in njemu bo odgovoril v »Viz. Vrem.«

Sicer tudi jaz govorim na dolgo in široko in kadar kdo klepeče pravijo, da pojde dež. Pri meni je samo ta razlika, da jaz zato kramljam bolj gostobesedno, ker zunaj pada sneg kakor da bi cunje trgal, seveda — še bolj pa zato, ker mi je, kakor da bi se razgovarjal s svojima najboljšima prijateljema, ki ne bosta vejala mojih plev. — Do danes je bilo vreme dosti povoljno. Solnce. Drugi dan po mojem prihodu smo imeli opoldne celó +9°. Led pod Dvorčóvim mostom (* pri dvorcu) je počil, na pomoč mu je prišlo kakih dvesto delavcev in danes je Neva od Dvorčovega do Nikolajevskega mosta slečena in razgaljena. V včerajšnjem popoldanskem solncu sem stal na Dvorčóvem in prvič občutil zmagovito lepoto Peterburga: Admiraltejtvo, Isaakijevskij sobor, naberežne (* mornarsko ministrstvo, katedrala, nabrežja), akademija, univerza (ki se mi je prej podobna zdela fabriki za usnje), potem pa Neva, na peterburški strani (* severni del na desni strani) pod mogočno »krjepostjo« (* trdnjavo) še vklenjena, tu doli pa veselo žuboreča, vriskajoča v solnci — da, bratca, lep je Peterburg, samo človek, ki ga ogleduje, ne sme biti čmerika.

Godi se mi čisto dobro. Ruska jed mi sicer do cela še ne gre v slast, a čaja sem se navadil, da ga pijem ko Turek kavo. Zahajam k literarnim predavanjem. V petek je predaval Volynskij⁹: »Kaj je idealizem?«, v soboto Obolenskij¹⁰: »Ideje in ideali Maksima Gorkega.« V nedeljo sem bil v Isaakijevskem soboru, v ponedeljek v nekem predmestnem lesenem teatru (Gorkega igra »Meščane«) na V. Ostrovu, kjer mi je vsa naprava vrlo ugajala. Kupil sem si za 22 r. ruskih klasikov, tičim po večini doma in nič ne delam. Vsled tega sem jako

⁶ Ocena o L. K. Goetz, Geschichte der Slavenapostel, Gotha 1897 v Archiv für slavische Philologie 1898, XX 124 — 140.

⁷ Konstantin Konstantinovič Romanov, kot pesnik znan pod značko K. R., 1858 — 1915.

⁸ Vizantijskij Vremennik 1900, VII 110 — 134.

⁹ A. Volynskij, kritik, sotrudnik Ljubljanskega Zvona, gl. o njem Ljubljanski Zvon 1928, str. 514 i. sl.

¹⁰ L. Obolenskij, urednik-beletrist.

vesel, da sem vsaj zdaj nekaj naredil, namreč Vama pismo napisal. Zato pa pričakujem, da pojdeti tudi vidva vase in mi napišeta o vsem, kar mene in Vaju zanima. Sedaj Vaju pa pozdravim čez hribe in doline in sem Vajin bratec

St. Peterburg $\frac{1. aprila}{19. marca}$ 1903

Prijatelj.

PS. Pozdravita najpristrčneje prijatelje spremivše me na kolodvor (* že umrla V. Levec in L. Furlani, dr. F. Vidic i. dr.).

V ponedeljek 24. marca pride Korš¹¹, potem narediva plan za celo leto. Naročen sem na »Nov. Vremja«¹² in »Nivo«¹³, na poslednjo radi priloženega celega Čehova.

Na Granici (* tedanja rusko-avstrijska mejna postaja) so mi konfiscirali Aleksandrova (* vozil je s seboj več izvodov svoje izdaje), Ketteja in moje posebne odtiske iz Zbornika¹⁴. Iz cenzure jih še ni. Uboga Aleksandrov in Kette, pač nista vedela v svoji ljubezni do Rusije, da se bo enkrat še ruska cenzura pečala ž njima.

Še obširnejše, šest strani dolgo pismo je Prijatelj poslal čez dva meseca:

(3)

Peterburg, dne $\frac{23. maja}{5. junija}$ 1903

Dragi Rajko!

Tvojega pisma nisem prebral, ampak sem ga kar pogoltnil. Ti veš, kaj mene zanima in vrhutega je v Tvojem pismu mnogo one sile, ki človeka, živečega v Tvoji bližini, spodbuja na delo in čiščenje pojmov o stvareh in sebi. Ne misli pa, da sem jaz tako dolgo molčal, ker mi vidva nista s pismom odgovorila. Slab prijatelj, ki bi delal uslugo za uslugo in ne zaradi prijatelja. Jaz nisem pisal iz vse drugih vzrokov. To da nisem od Vaju dobil obširnejšega odgovora, je bilo samo izgovor, ki ga v naših krajih pes nosi na repu. Pravi vzrok pa je bila moja strašna pasivnost duha, kateri je še danes precej jalov. — Ne vem, ali si tudi Ti to občutil, mene je mučila dosedaj v Rusiji grozna neplodnost duha. Človek je na tujem, nikjer znanca, nikjer tovariša. Že iz tega vzroka pada bodrost duha. Zraven pa še toliko novih vtiskov, nov, skoro docela neznan svet, v katerega se kradeš kakor tat. Umevno torej, da tudi molčiš ko tat. Samo stojiš in gledaš; vse vzprejemaš vase, kar ti pade v oči, vse spravljaš, nič ne izbiraš. V gneči vtiskov si, in ti te vrtijo okrog in sučejo. Kolikokrat si želiš, dvigniti se malo, ozreti se okrog, ukrotiti gnetoče se vtiske, vkleniti jih v pojme in razdeliti, oceniti jih po njih vrednosti in začeti misliti o svoji okolici in svojem

¹¹ F. E. Korš, genialen, vsestranski ruski filolog in prevajalec Prešerna na ruski jezik, 1842 — 1915, gl. o njem Slovenski biografski leksikon I 520 in njegova pisma Prijatelju iz l. 1900 — 1 pred študijskim potovanjem, Ljubljanski Zvon 1928, str. 419 in 510.

¹² Nóvoje Vrémlja, največji tedanji petrogradski dnevnik.

¹³ Ilustriran družinski tednik z dragocenimi mesečnimi prilogami izdaj ruskih klasikov.

¹⁴ Prim. seznam Prijateljevih spisov v jubilejni izdaji »Duševni profili slovenskih preporoditeljev«, v Ljubljani 1935, str. 163 — 4.

stališču v nji. A po prokletem zakonu vstrajnosti je težko prestopiti mrtvo črto med pasivnostjo in aktivnostjo. Pisal Vama torej pravzaprav zato nisem, ker Vama nisem imel kaj. Govoriti o stvareh po begotnih, hipnih vtiskih se mi zdi nevredno Vaju in sebe, o kakem trdnem, lastnem pogledu na svet okrog mene, pa govora ni bilo.

Faktum je, da mi manjka človeka, kakor si Ti, Rajko. Seznanil sem se sicer tu s celo vrsto profesorjev in akademikov. Ali s temi možmi imamo (*pomotoma za »imam«) tako malo skupnih interesov, da nisem skoro nobenega obiskaval. Sedaj so seveda vsi odšli (*po ruski navadi proti poletju na deželo in v letovišča). Za enega mi je žal — za Fortunatova¹⁵. Sedela sva parkrat skupaj pri Šahmatovu pri obedu. Mož je povečini molčal. A enkrat sva se sešla nenadoma sama v sobici in zavezala tako prijeten, nepretenziven pogovor, da sem prvič počutil, odkar sem v Rusiji, poleg sebe — človeka. Jako ljubezniv človek in vseskozi učenjak je Boduën¹⁶. Žal, da mu nisem mogel sporočiti Tvojega pozdrava (kakor tudi drugim ne). Včeraj je odšel na zapad. Pride tudi na Dunaj, v Ljubljano, Zagreb, Italijo...

Korša sem našel, kakor sem si ga predstavljal. Pričakoval sem, da on nima one čisto ruske nerodnosti in nagnjenja k zadregi v občevaranju, ki človeka samega, če je še tako siguren v nastopu, konfuži, spravljajoč mu kri v obraz in nemir v oči. On je preprost, siguren, učen in spreten. Hotel sem zapisati »gerader Mensch«, pa nekako ne morem. Midva sva govorila samo o Prešernu tako živo in brez pregraj, kakor bi se iz mlada poznala. Dopal mi je tudi neki večer pri Šahmatovu, ki naju je bil povabil, da je nama in svoji ljubi ženki čital pisma L. N. Tolstega svoji sestričini gr. Tolsti (od 1850—1903), katere je poslednja darovala Akademiji, da jih izda, čemur je tudi stari jasnopoljanski prorok pritrdil. V teh pismih se namreč jarko kaže vsa nespretnost Tolstega misli in njegova velika gizdavost. In te dve lastnosti je znal Fjodor Jevgenjič (*Korš) tako delikatno in ostro komentirati, da sem mislil, da imam pred seboj nebeškohudobno se smejočega, določno mislečega učenca Voltairja, kakoršni so bili včasih posejani semtertje med kaotičnim ruskim prosvetljenstvom. — O možeh, s katerimi sem se na shodu¹⁷ seznanil in s katerimi sem po shodu trkal pri Medvedu (*petrogradski restavrant), kjer je celo neko profesorsko dušo (menda iz Varšave) moje ime zmotilo, da je napil meni s tem pristavkom, da bi se prihodnji shod slavistov vršil v avspiciji mojega imena (filologična duhovitost!) — o teh možeh molčim iz enostavnega vzroka, ker ne vem kaj povedati o njih. Tudi o shodu ni, da bi govoril bogvekaj. Vršil se je tiho, čeprav se je v akademiji govorilo križem-kražem, čisto po ruski navadi — da bi ne bil Jagić brzdal jezikov in privijal ljudem nekaj evropejske določnosti in jasnosti ter striktnosti, bi se bil

¹⁵ Filip Fjodorovič, najslavnejši ruski lingvist, ki je ustvaril rusko lingvistično šolo, 1848 — 1914.

¹⁶ I. Baudouin de Courtenay, znamenit poljsko-ruski jezikoslovec, raziskovalec slovenskih narečij, 1845 — 1929.

¹⁷ Kongres ruskih filologov v aprilu 1903 radi izdaje enciklopedije slovanske filologije, katerega se je udeležil tudi Jagić z Dunaja.

cel shod razblinil, kot sprideno testo. O načrtu enciklopedije si ne upam govoriti, ker se čutim premalo poklicanega. Za svojo stroko ne upam od enciklopedije ničesar¹⁸. Saj sami niso na jasnem. Celo načrt so odložili na bodočnost. Staro literaturo bodo obdelali, saj imajo dovolj naslovov in datumov, o načinu, kako se naj novejša piše, da bo znanost, se celo zapad še živo prepira. In v tej debati ni ne enega ruskega človeka, najmanj slavista. V Rusiji je ta stvar prepuščena žurnalistom. In kaj more priti iz rok teh »černomaznih« (* rus. černo-mázyj ali čumázyj »umazanec« v pomenu »breznačajen«, »podkupljiv«), veš Ti tako dobro ko jaz, saj si napisal na njih adresu v zadnjem pismu par besed, pri katerih mi je srce poskočilo v prsih. Rekel sem Ti, da se Peterburg ni zmenil za slavistični shod. Pač, v StPtbških Vjed. (* Sankt-Peterburgskija Vedomosti, dnevnik reakcionarne smeri) je napisal nekdanji slavist (!) Stolypin, da je Jagić nasvetoval izdati enciklopedijo v nemškem jeziku, češ da ruski ni še sposoben. Zraven je pristavil z žurnalistovske Thurmspitz-višine: »prej je treba jezik sam znati, potem šele dolžiti Puškina. Kot študent sem poslušal Jagića na univerzi¹⁹, ki je obvladoval ruski jezik z gracijo mladega bergamota²⁰. Mož seveda čisto po žurnalistovsko ni bil zraven, zato je lagal, pozneje pa z mirno vestjo preklicoval.

Jako me veselijo vesti o našem vzajemnem južnoslovanskem gibanju. Naj bi nam načenjajoče se stoletje skoro prineslo tesnejše duševne vezi in samo en boj — konkurenco v prosvetljevanju naroda doma vsak pri sebi. Treba nam je velikih daljnih idej in — drobnega dela. In izginila bo malenkost in indolenca. Veselo, vztrajno in trpežno delo nas bo rešilo. — Kaj tako delo premore, sem videl zadnji čas v Finlandiji, o kateri sem še sedaj v navdušenju. Pri shodu sem se bil namreč seznanil s profesorjem Mikkolo iz Helsingforsa²¹. Potem sem bil pri njem cel teden v stolici in na deželi²². Rusija tam (* na Finskem)

¹⁸ Od 1908 — 16 in potem še kot izjemna, zapoznala publikacija 1929 je izšlo le deset knjig uvodnega in jezikovnega dela, od literarno-historičnega nič. Izšlo je: (1) I. I. Jagić, Zgodovina slovanske filologije 1910; (2) II. L. Niederle, Pregled sodobnega slovanstva 1909; (3) III. I. Jagić — V. Gardthausen, Slovanska grafika (o runah, grškem in glagolskem pismu) 1911; (4) IV₁ B. Lavrov — E. Kažužniacki, Cirilska paleografija 1915; (5) IV₂ Album cirilskih faksimilov 1916; (6) IV₃ M. Speranskij, Slovanski tajnopis z albumom in folio 1929; (7) V₂ O. Broch, Fiziologija slovanskih glasov 1910; (8) X. S. Kul'bakin, Slovnica cerkvenoslovanskega jezika 1915; (9) XI₁ A. Šahmatov, Najstarša doba ruskega jezika 1915; (10) XII E. Budde, Zgodovina sodobnega ruskega književnega jezika 1908.

¹⁹ Jagić je bil profesor petrograjske univerze od 1880 — 6.

²⁰ Bergamoti ali Bergamaski, prebivalci severnoitalijske province Bergamo, so po vsej Italiji znani po svojem posebnem narečju.

²¹ I. Mikkola, profesor slovanske filologije na univerzi v Helsinkih, rojen 1866. V zborniku, izdanem ob njegovi petinšestdesetletnici, je objavil prof. dr. Fr. Ramovš razpravo o mestu slovenščine v krogu slovanskih jezikov (Helsinki 1932, str. 218—238).

²² Iz Helsingforsa je Prijatelj poslal 18. maja 1903 tudi razglednico s sliko finskega Narodnega gledališča in pripisom:

brezobzirno tlači pod-se nekaj, kar nikakor ne gre pod njene pesti. Velike so res dovolj te pesti, a niso dovolj olikane, izurjene, kultivirane, da bi mogle sprejeti vase to fino, do najmanjšega obdelano in izlikano, s skrbjo in ljubeznijo prepojeno izdelje zapadne protestantske kulture. V Finlandiji (* rusko) zna skoro vsaki človek čitati in pisati, ker po stari protestantsko-cerkveni zapovedi se more samo gramoten (* rus. grámotnyj »vešč branja in pisanja«) ženiti. V Rusiji je v samem Peterburgu 40% analfabetov. To ljudstvo se je vzbudilo pozneje ko mi, ker je dolgo živelo v tudi avtohtoni prijateljski švedski kulturi, a ko bi danes naša literatura tako cvela, bi lahko vriskali preko Evrope. Njih arhitektura je samostojna, mlada in pogumna. Njih slikarstvo je sezorilo človeka (Galléna), ki predstavlja doslej edini duh finskega zaliva²³. Peterburg stoji dvesto let, pa mu še ni rodil odgovarjajoče ruske polovice. Kar mi je posebno dopalo: To ljudstvo ljubi svoje dijaštvo, kakor ljubijo samo očetje in matere. Ima ga za cvet svoj, svojo nado in oporo v bodočnosti, ščiti in varuje ga ko cvetno krono svojo. Bil sem navzoč pri prazniku vzprejemanja novih studentov na univerzo. Pred poslopjem se je zbrala tisočglava množica, nestrpno čakaje, da se odpro vrata vseučilišča. In ko so se na stopnicah pokazali prvi mladi, rdeči obrazki studentkov, obsula je presrečneže s cvetjem, pokrila jim prsi s samimi rožami, vriskala in jokala...

Imel je slavnost Peterburg²⁴. Kakšna je bila, si bržkone bral. A bral nisi tega, kar je pri tej slavnosti doživel Tvoj Prijatelj, katerega pri spominu na to slavnost še vedno pretresa zona. Mesto je grmelo kanonov — teh jim ne manjka, Rusom! — jaz pa sem šel na izprehod na »ОСТРОВА« (* rus. ostrová »otoki« v Nevinem ustju). Hodil sem po Elaginu, Krestovskem. Pod noč sem se vračal s tramvajem domov. Pri parku ob »Narodnem domu« sem izstopil, videč tam več tisočev ljudstva na »narodnem guljanju« (* veselica). Pomešal sem se med množico. Bil nisem še pet korakov od lese parka, ko je zaplala množica na vse štiri strani. Nikoli še nisem videl tako bežati ljudi. Umaknil sem se tudi jaz do ograje gazona (* po francoskem gazon »trata«) na Kronwerk-skem prospektu (* prospekt je v Petrogradu naziv za ravne in široke ulice-ceste) in gledal tam, kaj bo. Narod je drvil, kakor brez uma, v svojem življenju še nisem videl toliko ljudi (* prečrtano »obrazov«) z groznim smrtnim strahom na obrazu. Spraševal sem ljudi: kaj, kako? Nihče ne odgovarja, vse beži, beži... Valé se po tleh stari ljudje in

(4) »Iz Finlandije, kjer sem gost prof. Mikkole, mnogo pozdravov. Ravno mi čita profesor, da je umrl švedski pesnik grof Snoilsky star 62 let na ponesrečeni operaciji. Švedski in finski demokratje žalujejo. Povej to dr. Levcu. Pozdravi vse!« O Snoilskem gl. Ljubljanski Zvon 1898, str. 627 i. sl. ter 1899, str. 28 in 32.

²³ A. V. Gallen-Kallela, rojen 1865, v Parizu naseljen 1884, je slikal pokrajine svoje domovine, zlasti zasnežene; med drugim je od njega tudi znan portret Gorkega.

²⁴ Dvestoletnica ustanovitve 16. maja 1703 starega stila; »Niva« iz 1. 1903 je posvetila temu 19. številu z dne 10. maja st. st.; pri Slovencih je poročal o tem med dr. Peter Miklavac v Slovanu I 300.

otroci, ljudstvo pa preko njih. Krik, žvižg, straža na konjih, strah in smrt (* pisava tega odstavka pisma priča o živčni razburjenosti ob spominu na preživljeno). Pri ograji ob cesti stojim. Starka se privleče komaj, šepaje do ograje, poklekne predme in me prosi, naj jo dvignem čez ograjo. Jaz ji pomagam in jo izprašujem: kaj? kako? »Bunt, bunt!« (»punt«), drugega ne more spraviti iz ust. Čakam še minuto in iz gneče se oddeli gruča ljudi in drvi na prospekt. Proti meni teko. Od spredaj sta vidna dva univerzitetna dijaka. Druhal dere za njima. Pet korakov od mene ju doide in na to ju bije, tolče, suje, buta, da se opotekaje sesedeta na tlak. Kakor mrtva ležita na granitnih kamenih. Tolpa je odstopila par korakov, kakor da bi se oddihavala. A še vedno se spusti zdaj eden zdaj drugi nad ubogi žrtvi, škrti z zobmi, proklinja in ju neusmiljeno bije po glavi. Jaz nisem mogel tako gledati. Bil sem toliko hladnokrven, da sem pristopil bliže, morebiti samo zato, da bi pogledal, ali sta uboga človeka mrtva, ker se nista ganila. Z menoj vred je bil pristopil eden iz bestij in začel vnovič vihteti pest in tepsti (prečrtano »biti«), kakor da bi hotel meni pokazati, kako smé maltretirati preprosti delavec studenta. »Za božjo voljo, nikarte. Kaj Vam je storil?« sem ga vprašal nehote. »Kaj storil? Mojo sestro... lani... policija...« drugega ni mogel spraviti iz sebe. (* Prečrtano »In ravno tako nevede«). Tu je začul mladi človek na tleh, da nekdo govori nad njim, in je omahovaje vstal. Bil je jako mlad, brez brk, nežnega obraza, rožnato rudeč. A ko je vstal, se je črn (*rus. čem »nižje ljudstvo, druhal«) v novo zagnala vanj. Razprostrl je roke proti njim, pogledal v strahu mene in kakor v zaščito rekel: Вѣдь, мы за васъ! (* v pomenu »Mi se vendar za vas borimo!«). Na to pa so se mu vsule pesti naravnost v obraz. In pomandrle so ga zverli. Meni pa je ušlo ravno tako nevede kakor prej iz ust: »Strašno!« »Kaj strašno!!!« In na to so se vrgli name. In slaba bi bila predla meni Slovenčku, ki je z mladosti oboževal Ruse, da nisem slučajno zagledal v množici policaja, h kateremu sem se pod dežjem udarcev zatekel, zahtevajoč od njega, da me varuje. Obdalo me je par skrivnih policistov, a vkljub njihovemu obroču ob meni je našla (* dvakrat napisano) še nekatera pest peterburškega capina mojo glavo. Peljali so mu v »učastok« (* policijska stražnica za gotov okraj mesta) in tam sem videl grozne stvari. Jako značilno za rusko policijo: tu so bili aretirani vsi pobiti in napol živi napol zblazneli dijaki, vsi razmesarjeni; od druhal pa ni policija aretirala ni — enega. Mene so seveda takoj izpustili in bili celo zelo uljudni, ko sem se legitimiral. Dali so mi celo spremstvo. A dijake so zaprli. Drugi dan sem zvedel, da so pomandrli več ljudi. Zvedel sem tudi vzrok »bunta«. Po prvi verziji sta se dva človeka sporekla in sprla, začel ju je miriti dijak. Brž ko je množica zagledala dijaka v ruvanju, je vzbuknila: »bunt!« in planila v beg. Po drugi verziji se je pokazal velik pes, nekdo je zaklical: »tiger je ušel iz zoologiškega vrta!« in začel bežati, drugi je že vpil: »dijaki buntujejo!« In potem ni bil noben dijak, ki je imel na sebi uniformo, svest si življenja. Uniforma sama ga je izdala množici na svobodno lynchanje. Saj je ruski dijak — edini napredni element v Rusiji — povsem »vogelfrei« in vzbesnelo

ljudstvo je samo orodje v rokah policije, ki ima za svoje največje sovražnike — dijake. Rekruta uče pri vojakihi: Kdo je naš zunanji sovražnik? Odg. Turki, Kitajci itd. Notranji? — Nevem! — Butec, dijaki! — Tak točno! (* »povsem tako!«).

Mene še danes pomalem pika od bolečin v glavi. A to me ne boli tako, kakor ona strašna disonansa v duši, kadar se spomnim mladega, nežnoličnega dijaka v kratki tužurki (* studentovska bluza za vsak dan), ki je rekel bogve zakaj *Вѣдь мы за васъ!* in padel z obrazom na granitna tla in potem onega večera 18. majnika pred helsingforško univerzo, ko je šel mimo mene ravno tak mlad, nežnoličen dijak, od vrata do pasa popet od rdečih rož in za njim (* prečrtano »je šla«) mlada studentka, z rožnimi šopki dol do kolen. Okrog njiju pa je vriskala srečna, navdušena množica in morebiti hvalila v duši svojega Boga, da ima še v kaj upati...

O vsem tem ni stalo v časopisih niti besedice²⁵. Ah ti ubogi časopisi. Že sama po sebi ne sega pamet teh, ki delajo dnevno mnenje, daleč. A ruski časopisi so naravnost Sahara, nikjer odkrite, tople besede, nikjer članka, na katerem bi se kakor na oazi spočilo oko in poživeló srce. Nov. Vremja že štirinajst dni prinaša članke, kako bi se decentraliziralo peterburško univerzo in spravilo dijake iz mesta. Predlaga se en del naravoslovske fakultete prenesti na Ural, en del na reko Volchov (* med Iljmentskim in Ladoškim jezerom), juristično pa v Rigo!! (* sedaj stolica Letonije). Sedaj so vstvarili posebna šestrazredna učilišča, v katerih se bodo delali uradniki brez univerze. Ti ljudje celo računajo z eventualnostjo, da bi se moglo univerze čisto zapreti. Za uradniško zalego bo poskrbljeno, vse drugo pa je deseta briga. Nov. Vreme tudi piše, naj bi se omejilo število studentov, ker preti baje Rusiji učení proletariát! Pri tem pa je statistika dokazala, da bi ne zadostoval, če bi se hotelo preskrbeti kakor treba eno samo gubernijo (odeško) s šolami, cel budget te gubernije!!

Jaz si pogosto mislim: kako težko je biti ruski pisatelj! Zato se čudim, da morejo še sveži, odkriti, ne priklinjeni talentje uspevati v tej mandarinski državi. Občudujem smelega Gorjkega (* rj za mehko *рл*) ki mi je bil doslej pregrob. Sedaj ga razumem in razumem tudi navdušenje zanj v Rusiji. Zapad ga rabi kakor papriko in druga dražila. Ruska mladina bi se smela za njegovo poslednjo dramo (* Na dně, izdano 1902) navduševati že zato, ker se v nji (*na začetku drugega dejanja) poje pesem, ki pripoveduje o nečem podobnem svobodi, in o tem, da je treba vpoštevati človeka kot človeka, ne pa kot stvar²⁶.

²⁵ V Slovenskem Narodu z dne 27. maja 1903 je zabeležena kratka vest o neki vznemirjenosti med petrograjskimi židi, ker se bojijo ob dvestoletnici velikih antisemitskih izgrediv. Med prebivalstvo so baje delili celo take listke.

²⁶ Pesem se glasi: *Sólnce vshódit i zahódit ... A v tjur'mé mojéj temnó ... Dni i nóči časovýje — e-eh! Steregút mojó oknó ... Kak hotite steregíte ... Ja i tak ne ubegú ... Mně i hóčetsa na vólju ... eh! Cep' porvát' ja ne mogú.* Slovenski: Sonce vzhaja in zahaja ... a v moji ječi je temno ... Dni in noči stražniki — e-eh! stražijo moje okno ... Kakor vas je volja, stražite ... saj

Hvala Ti za vesti o naših domačih razmerah. Cankar postaja vedno bolj malenkostno liričen, strašno se je zožil in zapredel (*prečrtano »zabrel«) v svet svojih čutov. In ti so pogosto taki, da družega ne samo ne zanimajo, ampak naravnost odbijajo. Rokopis moje literar. zgodovine je pri Āsbóthu²⁷, kateremu se po pismih soditi (*popravljen iz »sodeč«) jako dopade. Zanj je v tem obsegu neporaben. Naprosil me je, naj mu priredim izleček (*za »izvleček«), ki sem mu ga obljubil. Kdaj ga bom pisal, ne vem²⁸. O tem rokopisu pravi, da bom zanj lahko našel založnika, a jaz se zdaj, ko z Göšnom (*znana »Sammlung Göschel«) ni nič, ne vem na svetu nikamor obrniti. Kaj praviš, morebiti bi prof. Murko vedel kaj nasvetovati? Ali mu hočem pisati? Ali celo prositi Āsbótha, da pošlje Murku rokopis v pregled?²⁹

Moje študije so seveda še precej splošne. Prečitati moram celo vrsto avtorjev in skrbno: Puškina, Lerm. (*Lermontova), Gogolja, Turgenjeva, Grigoroviča, Dostojevskega, Gončarova, Tolstega, pesnike l'art pour l'artiste, sedemdesetletne narodnike, osmidesetletne (*rus. vos'mi-desjatilětnyj) noveliste (*prečrtano »diletante«) in devetdesetletne marksiste in dekadente, da imam natančen pregled in vpogled v drugo polovico XIX stol. Zraven še kritiko Bělinskega, Dobroljubova, Černiševskega, Ap. Grigorjeva, Mihajlovskega etc. To vse potrebuje mnogo časa. Zanima me seveda zlasti sedanost. Takoj pri nastopu svojega literarnega zgodovinarjenja nečem biti že iz dobe. Zato študiram žurnale od 80-tih let dalje, kar je jako zamudno, a koristno. Iz zgodovine ruske misli me zanima slavjanofilstvo, prva celotno-konsekventna filozofska doktrina v Rusiji, ki je preživela razne faze in tako tudi občinstvo ž njo. 60letni pozitivizem in 90letni socializem sta veliko manj originalna.

Še enkrat hvala za pismo, pozdrav iz dna srca obema, veliko uspeha, veselja in bodrosti pri delu in zdravja na duši in telesu.

Vajin Pr.

Pozdravljam Minči!³⁰ in še posebno našo slovensko učeno kolonijo, gg. dr. Vidica, Levca, Furlanija etc.

itak ne pobegnem... Rad bi sicer na svobodo... eh! Verige mi ni moči pretrgati. Pesem je postala res slavna, narodna, pa so jo prepevali tudi dijaki.

²⁷ Prvi madžarski slavist, profesor slovanske filologije na univerzi v Budimpešti, 1852 — 1920; po posredovanju Jagićevem se je obrnil na Prijatelja, da napiše pregled zgodovine slovenske literature za madžarsko enciklopedijo.

²⁸ Nemški je izšel v Österreichische Rundschau 1905, str. 462, madžarski 1911.

²⁹ Prevel ga je znani ruski slavist G. Iljinskij (gl. doli) na ruski jezik in objavil v petrograjskih Slavjanskih Izvēstijih 1904, str. 33 i. sl., a ruski prevod je služil za podlago srbskemu, toda nepopolnemu v Prosvetnem glasniku 1906, ki ga bibliografija Prijateljevih spisov ne omenja, in v Letopisu Matice srpske 1907, knj. 243 — 6; popoln srbski prevod po nemškem originalu pa je izšel šele l. 1920 v Beogradu v posebni knjižici.

³⁰ Menda Simončič, učiteljica, svakinja sekcijskega šefa Matauška v bósanskem oddelku skupnega avstroogrškega finančnega ministrstva, v čigar

(* Ob straneh:) Rajko, ali si Ti zapisal tako resno, da prideš drugo leto v Peterburg, kakor bi si jaz tega želel?³¹ Secundo alite!³²

Bil je tu Vergun³³ in je predaval o galiških Rusih. Mene ni bilo v Ptburgu. Korabljev³⁴ mi je rekel, da je bil prišel prosit subsidij, ker mu gre baje trdo!³⁵

Tako krasno zasnovani in započeti študij — 5. jul. je z razglednico s sliko univerze in akademije znanosti javil (5), da se je celo preselil na novo stanovanje Vasiljevskij ostrov, 2 linija, dom 11, kvart. 25 — pa je moral Prijatelj popolnoma nepričakovano prekiniti, ker mu je ministrstvo za uk in bogočastje na vprav, tudi iz praktičnih razlogov nesmiseln način (Rusija s svojimi kulturnimi središči ni bila blizu in že pot nazaj in zopet tja s knjigami v prtljagi ni bil majhen, a čisto nepotreben trošek) odreklo neposredno nadaljevanje štipendije, o čemer na kratko sporoča v pismu z dne 10. julija 1903. (Se nadaljuje.)

hiši je bil Pekmezi kakor doma in s katerim se je bil tudi Prijatelj dobro seznanil; z gospodično smo bili dobri prijatelji.

³¹ Moja želja je bila preiti na službo v Rusijo, kar je podprla tudi neka izjava A. A. Šahmatova v pismu name: Ne prihodilo li Vam v golovu iskat' služby u nas v Rossiji? Mnogo Vy mogli by poslužit' zděs' slavjanskoj naukě.

³² Pač pomotoma za secunda alite! v jeziku avgurov »z ugodnim predznamenjem« po ptičjem poletu i. dr., prim. Horac, Epod. XVI 23—4 Secunda ratem occupare quid moramur alite? Pri ugodnem predznamenju (vetru) kaj oklevamo vkrcati se?

³³ Dimitrij Nik. Vergun, Rus iz Galicije, znan slovanski politik-publicist, pesnik in slavist, ki se je bil vpisal dve leti pred menoj pri Jagiću, rojen 1871, sedaj profesor ruske univerze v Pragi.

³⁴ Tedaj mlad petrograjski slavist, gl. gori.

³⁵ Vergun je od 1900 — 5 izdajal na Dunaju štirinajstdnevnik »Slavjanskij věk«; v Rusiji je podpiralo slovanska stremljenja posebno t. zv. »Slavjanskoje blagotvoriteljnoje obščestvo«.

SVETI ZAKON

IVAN POTRČ

Materi — kmetici!

Pred Pihlarjevim klancem je zlezel Štefan z voza, ga zavrl in prijel kobilo za uzde. Voz se je zganil, zavrto kolo je zadržalo po navoženem kamenju.

»Da bi vsaj kam videl! Blato... jarki, polni vode!« je momljaje nergal. Po zmočeni ilovnati stezi mu je skliznilo. Obesil se je na uzde — kobila je dvignila glavo — in se naslonil na žival.

»O-o-ha, Liška!«

Ker se ni ustavila in se je voz pognal čez prekop, jo je dregnil in zaklel skozi stisnjene zobe.

»Ne goni živali!« se je oglasila na vozu Liza.

Fant je samo nekaj zagodel — z materjo se ni nikoli na glas pre-

PISMA IVANA PRIJATELJA S ŠTUDIJSKEGA POTOVANJA 1903 - 1904

PRIOBČUJE R. NAHTIGAL

(6) Dragi moj Rajko!

Danes mi pošlje sekretar našega dekanata naslednje pismice: »Das Ministerium f. K. und U. hat Ihrem Ansuchen um Bewilligung einer Subvention mangels für das laufende Jahr zur Verfügung stehender Mittel keine Folge gegeben, Ihnen jedoch für das Jahr 1904 eine weitere Subvention von 1200 Kronen bewilligt.«

In jaz sem seveda prisiljen pobrati šila in kopita in popustiti vzljubljeno delo kar tako, kakor je...

Čez dobrih 14 dni se vidimo. —

Ne pravi drugim ko našim, blamaža je samo moja. —

Pozdrav Pekmezu in Tebi Tvoj

St. Ptbrg, 27. VI./10. VII. 1903.

Prijatelj.

Mene je stvar tako razkačila, da sem napisal o tem pismo V. Jagiću, ki je bil tedaj že na počitnicah v Opatiji. Tudi njega je stvar zadela. Odgovoril mi je:

Dragi gospodine doktore!

Opatija, 24. jula 1903.

I mene je riješenje ministarsko iznenadilo, o kojom sam doznal istom preko g. Prijatelja. Ja sam odmah pisao u Beč minist. savjetniku Kelle — a taj mi je odgovorio evo što: »erlaube mir mitzuteilen, dass ich dem Dr. Prijatelj seinerzeit, als er die ersten 1200 K pro 1903 bekam, ausdrücklich gesagt habe, dass es kaum möglich sein werde, ihm pro 1903 noch einen weiteren Betrag anzuweisen, dass ihm aber wohl ein solcher pro 1904 werde in Aussicht gestellt werden können... Die Bewilligung irgend eines Betrages pro 1903 ist schlechterdings unmöglich, da der Credit für Heranbildung von Lehrkräften total erschöpft ist.«

Meni nije g. Prijatelj stvar ovako prikazao, zato nisam ni mislio, da je kakova opasnost, već sam računao, da se to samo po sebi razumije, da će dobiti bar 1200 i za drugu polovicu. Da sam mogao slutiti to, što mi javlja g. Kelle, bio bih odmah, kad sam se vratio u maju kući (* iz Petrograda, prim. str. 307), išao u ministarstvo, da doznam, na čemu je stvar te bih bio bar za vremena javio g. Prijatelju, neka se vrati kući prije, no što je potrošio zadnji novac.

Razumije se, da je to vrlo neekonomski, da se mora Prijatelj vraćati kući i na godinu opet putovati onamo. Tako je oko 200 kruna badava bačeno! Ali kada se kod nas u ministarstvu postupalo pametno?

A što se Vi tužite, da su možda spram nas manje voljni trošiti, nego li da se radi n. pr. o germanistici — to može biti i istina.³⁶ Ali ako

³⁶ Sedanji berlinski profesor za zgodovino vzhodne Evrope, Hans Übersberger, ki je bil v mojem času v Rusiji, je na pr. prejemal nad trikrat toliko kakor jaz, ki sem imel spočetka le mesečnih ca. 60 rub.

je tako, sami smo si krivi, i ja se tomu nimalo ne čudim. S nama se onako postupa, kako zaslužujemo s jednim plusom stare nesimpatije svih naroda, što okružuju slovenski svijet. Tko nas voli, tko nas poštuje? A poštujemo li sami sebe?

Da moja riječ u ministarstvu ne vrijedi toliko, koliko bi se možda željelo — i tomu nije nitko drugi kriv, nego mi sami. Ministarstvo gleda na gotove čine. Ono zna, da se u Austriji protiv mene samo grdi i psuje i demonstrira, počamši od docenata pak sve do djaka.³⁷ Za što dakle da se uzima obzir na čovjeka, koji nije nikomu kod kuće ugodan?

Na svu sreću nije Beč i austrijansko slovenstvo još sav svijet, i na još veću sreću neće taj nepravedni odnos spram mene više dugo trajati.

Želim Vam u dialektologiji (* to je bilo neko delo za petrograjsko akademijo) svaki uspjeh.

Ako vidite g. Prijatelja, koji će zacijelo doći u Ljubljano, kažite mu, da sam mu pisao u Petrograd i da sam pisao bio u Beč, ali za ovu godinu — O, ali za godinu 1904 dobit će 1200 sigurno. Tada ćemo gledati, da se još nešto učini zanj

Vaš

V. Jagić

V izjavi ministrskega uradnika se čudno sliši, da je bil Prijatelj opozorjen, ko je prejel dovoljeni mu prvi obrok. Prijatelj je bil tedaj že tako zrel in v življenjskih zadevah hladno preračunljiv, da bi bil, če že ni hotel vrniti dovoljenega mu denarja, takoj storil potrebne korake in si predvsem izprosil Jagićevo pomoč, da bi si bil zagotovil nemoteni študij v tako daljni Rusiji. V življenjepisu (curriculum vitae), ki ga je poslal l. 1919 vseučiliški komisiji, pravi: »Dunajsko ministarstvo mi že dovoljene podpore sredi leta ni izplačalo.«

Koncem julija je bil Prijatelj že zopet na Dunaju, odkoder mi je v Pekmezijevi družbi dne 31. poslal pozdrav (7) na moje počitniško mesto. Nato je odpotoval domov, pa je slučaj hotel, da se nisva mogla osebno sestati. Dne 10. novembra pa sem prejel na Dunaj, kjer sem bil v službi, (poučeval sem ruski jezik na javnem državnem zavodu za orientalne jezike in na eksportni akademiji), dopisnico iz Ribnice, ki ima vezo z njegovim študijskim potovanjem:

(8) Dragi Rajko! Ne misli, da Ti zato odgovarjam na dopisnici, ker si mi tudi Ti na enakem lističu pisal. Vzrok leži v tem, da Ti v resnici nimam poročati nikakih veselih vesti o sebi. Žalostnih Ti pa nečem. Pa bi Ti jih, ko bi jih Ti mogel porabiti по крайней мѣрѣ для лучшаго пищева-ренія(* ruski šaljivo »vsaj za boljšo prebavo«). Деревенская скука, братецъ, и больше ничего. И та ровно нигуда не годится. (* Vaški dolgčas, bratec, in nič drugega. In ta ni prav za nikamor.) Jaz bi jo bil že davno poslal

³⁷ Tu je mislil pač na spor s prof. Murkom in na demonstracije hrvatskih dijakov pred njegovim dunajskim stanovanjem zaradi njegovega govora v delegacijah o rabi izraza »bosenski jezik«, o čemer gl. sedaj V. Jagić, Spomeni mojega života II 243 sl.

k čortu (* vragu) in poiskal Tebe in Pekmeza, pa: »daj k' naj« (ribniška prislovica!) — Å propos! Hvala Ti, da si položil pri J. (* Jagiću) zame besedo. Kar se tiče prošnje moje za l. 1904, ne vem, si mu povedal ali ne, da imam za prvo polovico 1904 600 gl. že dovoljenih, za drugo polovico pa bom prosil iz Rusije. И такъ придется И. В.-евичу (* Ignatiju Vikentjeviču, t. j. Jagiću) хлопотать не раньше апрѣля или мая. (* Torej bo treba I. V. posredovati še le aprila ali maja). Dozdaj nisem drugega storil, kakor prečital nekaj ruskih romanov z beležnico v roki, (* prečtano »uredil«) en zvezek Kersnika pripravil za natisk³⁸ in sedaj pišem majhen člančič o Žmitku, s katerim sva se v Ljubljani sešla, ko je bil razstavil svoje umo- in rokotvore.³⁹ Levec⁴⁰ mi piše iz Freiburga o ondotni klerikalni atmosferi in malomestnem traču, o kosilu in večerji, o grofu Gleispachu (* kolegu) in črni kavi pri njem. Predaval še ni do 4 novembra. Ti pa vem, da pridno profesoruješ in boš še lepše profesoroval in s Teboj on,⁴¹ ki je tretji v naši zvezi od vekomaj do vekomaj Amen=pozdrav!

Ribnica 10/11 1903.

Tvoj

Ivan

V začetku l. 1904 se je Prijatelj ponovno odpravil v Rusijo, in sicer v Moskvo. Dne 23. januarja je poslal od tam razglednico s sliko narodopisno zanimivega trga za prodajanje deželnih pridelkov, ptic in dr., Trubnaja ploščad'.⁴²

(9) Dragi! Potovanje imel prekrasno. Stanujem v Angliji (* dobre »meblirovannyje komnaty«, chambres garnies na eni iz glavnih ulic, Tverskaja). Drago! Jutri se preselim na Prečistenski bulj. (* buljvar, prvi zahodni z začetkom ob Moskvi reki), menda 29, hiša nekakšnega Пещанского (adres drugič). Vikt. Karl.⁴³ še ni prišel s počitnic. Pri Koršu je neka devica (?) rekla, da mož sprejema samo ob nedeljah.⁴⁴ Zdaj pa ne grem k njemu tako kmalu. Ogledovati si bom pričel Moskvo, ki mi brezprimerno bolj dopade kot Piter (* ljudski naziv za Peter-

³⁸ 2. snopič III. zvezka, ki je izšel 1904.

³⁹ Mišljeni so pač Žmitkovi originalni okviri k slikam; članek »Moderna manira in Žmitkov Poc« je izšel v Ljubljanskem Zvonu 1904, str. 18; na sliko z beračem Pocem sem Prijatelja že preje opozoril, ko sem o počitnicah preživel dva tedna v Kropi pri Žmitku, s katerim sva se bila našla spomladi 1902 v Petrogradu, in bil priča njegovega slikanja.

⁴⁰ Sin Vladimir, ki je bil tedaj postal izredni profesor na juridični fakulteti univerze v Freiburgu v Švici.

⁴¹ Pekmezi je bil tedaj imenovan za učitelja albanskega jezika na zavodu za orientalne jezike.

⁴² Ime morda od nekdanjega razglašanja.

⁴³ Viktor Karlovič Poržezinski, po rodu Poljak, učenec in naslednik Fortunatova na moskovski univerzi, ki je leto prej postal izredni profesor in stalno stanoval v »Angliji«, 1870—1929; rojen v Tambovski guberniji, je bil, kakor mi je pravil, na gimnaziji učenec Slovenca-profesorja, menda D. Hostnika.

⁴⁴ Korš je bil kot akademik skoro vedno na potu med Moskvo in Petrogradom; toda prim. o tem še doli v 11. pismu, str. 424.

burg)⁴⁵ in na izložbe bom hodil, ki so pravkar otvorene. Za stanovanje s hrano bom plačal 50 r. Drago, kaj ne? Ali je poštena in inteligentna družina, pa na Prečistenskem!! Oba pozdravlja Tvoj Prijatelj!

Dne 2. februarja sta mi poslala s Poržezinskim razglednico s sliko severnovzhodno ležečega Petrovskega parka in dvorca (10). Prijatelj je sporočil tudi obljubljeni naslov: Prečistenski bul'var, dom Peščanskega (v Moskvi so se hiše imenovalle in iskale po imenih posestnikov), kvart. 7. Dne 17. februarja pa je napisal obširnejše pismo:

(11) Dragi Rajko! Dolgo, predolgo že čakam, da bi se mi nabralo kaj zanimivosti, ki bi mi dale povod napisati Tebi, ПРЕРКАСНОМУ ЗНАТОКУ МОСКВЫ (* izvrstnemu poznavalcu Moskve),⁴⁶ pismo, ki bi ga bilo vredno čitati. Pa ni nič. A sedaj ti vkljub temu moram pisati prosto zato, da s Teboj malce pokramljam.

Bojni ples, ki se razigrava na Daljnem,⁴⁷ bi za nas, delavce uma ne bil zanimiv, ako bi ga tako bridko ne čutili po svojih interesih. Nastal je zaradi trgov, a čuti ga peterburška akademija ználosti⁴⁸ tako, kakor poslednje literarno društvo v provincijalnem mestu in duh velikega ruskega publicista N. K. Mihajlovskega, ki je skoro neopazno sešel s »slavnega posta« (* rusko po fran. poste) ruske žurnalistike na oni svet. Kdo sliši sedaj poslednji izdih človeka, ko grme topovi, in naj je bil to tudi eden največjih mož! Taka dejstva in pa naprimer to, da pod Arturjem streljajo ravnokar našo enciklopedijo v globino Tihega oceana, odkoder bo bogvekdaj prišla na dan,⁴⁹ se mi zdi važneje nego ta ruski interes za vojno. Pri vas je on drugačen, se javlja v manifestacijah, ki same po sebi seveda tudi niso nič, a vendar razvnemajo duha in ga dvigajo iz letargije. A ruska javnost molči, zato ker je to ogromno, nevzbujeno telo nima. Rusko zanimanje je prosta radovednost posameznikov. Jediná orgánična celota, to je kmet, zraven tega še trepeče kakor pred bičem onih višjih moči, ki gospodarijo nad njegovo osodo v podobi dveh despotov: na tronu in v nebesih.

Literaturo je pogoltnila telegrama. Mladi pisatelji tožijo, da jih nihče ne čita, ali po varijaciji prof. Poržezinskega: da jih nihče ne kupuje. A propoz Poržezinski: jaz nisem vedel, da on tako ruski čuti!... Morebiti se izkazuje s tem hvaležnega ruskemu duhu, ki mu je ohranil njegovo poljsko ostroumnost zdravo in prosto vseh poljskih »marzenij« (* sanj). Žal mi je, da me ne veže s tem jako sposobnim človekom nič drugega kakor Tvoja neprisotna oseba. Morebiti bi šlo, ako bi imel jaz kaj smisla o muziki. On ljubi opero. A vedno o splošnostih govoriti, je težko, posebno menda za one, ki so vajeni krepke hrane specialistike.

⁴⁵ Škoda, da ni Prijatelj sploh najprej posetil Moskvo.

⁴⁶ Bil sem tam od l. 1901 skoro do pomladi 1902.

⁴⁷ Mesto nad Port Arturjem na Kvangtungskem polotoku, kjer se je vršila tedaj rusko-japonska vojna.

⁴⁸ Zaradi japonske vojne se je na pr. opustila namera akademije, izdati spise p. Stanislava Škrabca, pri kateri stvari sem posređoval.

⁴⁹ Prva knjiga je izšla šele l. 1903.

Zato ga ne nadlegujem preveč, dasi me vabi. — On mi je naprimer med drugim fino karakteriziral Korša in mi to, kar sem o svojem »starem prijatelju« (* gl. str. 306) že v Peterburgu čutil v prsih, preselil v opredeljene prostore glave: Korš je hladen ostroumnež. Vendar mi je žal, da skoraj ne morem do njega. Njegova žena je zastražila hišo, da razen nedelje ne prodreš vanjo. Ob nedeljah pa sprejema i Sokolov⁵⁰ i Veselovskij⁵¹ in bogzna kdo še. Vrhutega so ob nedeljah dovolj zanimive seje Общ.люб. рус. слов. (* Obščestva ljubitelej ruskoj slovesnosti). Enkrat sem bil tudi na seji »arheol. društva« ali komisije (* »slavjanskaja kommissija« se je imenoval odsek), kjer sem se seznanil s Tvojimi znanci in prijatelji,⁵² izmed katerih je Durnovo⁵³ tihoumen, a Grigorjev⁵⁴ na glas. Toda vsi so žalibog samo Tvoji, moji le za silo. (Pri tem seveda značaje in vljudnost, ki je v Rusih velika, odštevam). Vsak dan bolj spoznavam, da si pri različnih interesih iz Tvojih moj samo — Ti. Mnogo se trudi zame Sokolov.⁵⁵ Danes je bil pri meni. Hotel me je enkrat peljati na čajno sredo k Andrejevu. A k nesreči je Andrejev bolan in njegove »srede« so izostale. Premišljevala sta z Andrejevim, ali bi se dalo literarno čajepitje prirediti pri kakem drugem tovarišu. Da bi bil Šaljapin tu, bi se zgodilo to pri njem, ki je kot operni pevec najpremožnejši. Pa on poje sedaj v Milanu v »Scali«. Dela stoje torej precej slabo. Sedaj je tu Veresajev⁵⁶ iz Tule, s katerim je Sokolov znan. Ako se seznanim z njim, bom skušal priti k njemu v Tulo in potem seveda k Tolstemu, ki je sedaj v Jasni Poljani (* na posestvu v tuljski guberniji). — Doslej sem se še najbolj počutil pri Veselovskem. V njegovem salonu tako dobro denejo široki horizonti sodobnosti. In poleg tega je to eleganten človek, nekako tak kakor si

⁵⁰ Matvėj Ivanovič, profesor ruske literature na moskovski univerzi, naslednik N. S. Tihonravova, dober strokovnjak posebno za staro dobo, predsednik slavističnega odseka Imperatorskega moskovskega arheološkega društva, 1854—1906.

⁵¹ Aleksėj Nikolajevič, profesor novejšje zahodnoevropske književnosti, 1843—1918, brat znamenitega petrograjskega akademika Aleksandra, enega največjih zastopnikov primerjalne književnosti sploh, 1838—1906, s katerim Prijatelj po čudnem naključju ni prišel v stik. V pismih ne omenja tudi Pavla Nikitiča Sakulina (1868—1930), tedaj morda najbolj sodobnega moskovskega literarnega zgodovinarja, med dr. pisca knjige »Die russische Literatur« v O. Walzel-a »Handbuch der Literaturwissenschaft« (1927).

⁵² Tam sem 1901 predaval in v publikaciji odseka Drevnosti, trudy slavjanskoj kommissiji III 1902 objavil razpravo o sledovih starocerkvenoslovanskega parimejnika, t. j. izbranih beril iz starega zakona v hrvatsko-glagolskem pismenstvu.

⁵³ Nikolaj Nikolajevič, ruski jezikoslovec, vrstnik.

⁵⁴ Aleksander Dmitrijevič, strokovnjak v starejšem pismenstvu in zbiratelj ruskih epičnih pesem bilin, vrstnik.

⁵⁵ Nikolaj Nikolajevič, primerjalni in ruski jezikoslovec, učenec Fortunatova in Poržezinskega, dober prijatelj pisatelja Leonida Nik. Andrejeva, 1875—1923. Pri njem sem prebil poletje 1902 v Trubčevsku v Orlovski guberniji.

⁵⁶ Vikentij Vikentjevič Smidóvič, pisatelj.

jaz mislim novodobnega profesorja: zunanost in notranost v harmoniji. Morebiti pri tem notranja solidnost troho trpi, a človek ni samo kolesce mašinerije, ampak podoba božja in kot tak tudi sam nekaj. — Z odprtimi rokami me je sprejel Brandt.⁵⁷ Jaz si radi tega seveda nič ne domišljam, ker sedaj tudi jaz vem, zakaj sta se vselej pri njegovem imenu smehljala Ti in Jagić. Mož je tak kakor bo čez 20 let Iljinskij.⁵⁸ Bil sem pri njem tri ure, pa nisva mogla izgaziti iz vprašanja nove ruske ortografije.⁵⁹ In ko sem odšel, še nisva bila na trdnem. Jaz sem se še na potu proti domu klonil k tlom, ne vem pod vtiskom »učenega« razgovora ali pod težo njegovih сочинений (* spisov),⁶⁰ ki sem jih pa z večjo potrpežljivostjo nesel, kakor bom plačeval voznino od njih.

Bavim se sedaj z Moskvo, Turgenjevimi in Tolstim, ki sta v resnici genija zdrave Moskvijske, kakor je Dostojevskij genij bolnega St. Peterburga. Moskva mi brezprimerno bolj ugaja nego severna stolica. In rad bi ostal tu, — da bi bili novci. A ker gre delo tukaj počasneje od rok (vsled ogledovanja neznanega in simpatičnega mesta in pa zato, ker mi niti univerzitetna niti rumjancovomuzejska (* velika javna biblioteka muzeja kneza Rumjancova) knjižnica nista v stanu nadomestiti u d o b n o s t dela v peterburški akad. biblioteki, denar pa brzo izpod palcev (* glagola ni), bom moral skoro potegniti v Piter (morebiti 10. našega marca), kjer bom delal lahko per Dampf. Da bi vedel, dobim li od ministrstva naknadno podporo, bi ostal vsaj čez veliko noč tu. Premisli, dragi Rajko, kako se mora človek stiskati, ki je od lani ostrašen in kateremu tudi letos piše Jagić, na katerega sem se zanašal, da stori vsaj letos odločne korake, kakor sledi: »Kod mene je u kući bolest, ospice, zato izbjegavam posjete. Ne umijem ništa reći, kako Vaša stvar stoji. Sada i kod nas vole brisati nego li dodavati!

Jaz nimam žive duše razen Tebe, Rajko! Daj stopi k sekretarju naše fakultete in mu reci, naj se po slugi informira, kje je moja prošnja. Ako je šla v namestništvo, imam vsaj nekaj upanja, ako ne, potem moram skrbiti svoj plan in želodec in znanoljubje, potrkati kje na manihejska vrata in se omejiti v Moskvi in Peterburgu in Varšavi samo na glavno. A dobro bi bilo, da o vsem izvem o pravem času. Za vsak korak Ti bom hvaležen.

Pozdrav Pekmezu in Tebi najprisrčnejše pozdrave

Tvoj

Prijatelj.

V Moskvi 17/II 04 (* menda po st. st.)

Dne 18. marca pa mi že javlja na razglednici s sliko starega »mužičká« (kmetiča) Evgenija Sokolova in znano pesmijo I. S. Nikitina »Lysyj, s běloj borodóju, Děduška sidít... Gdě ty čérpal étu silu, Bědnyj mužičók?«:

(Se nadaljuje.)

⁵⁷ Roman Fjodorovič, moskovski slavist, 1853—1920.

⁵⁸ Grigorij Andrejevič, slovanski jezikoslovec, vrstnik, umrl menda 1937.

⁵⁹ Brandt se je posebno potegoval za rusko pravopisno reformo.

⁶⁰ Brandt je bil posebno radodaren z njimi.

PISMA IVANA PRIJATELJA S ŠTUDIJSKEGA POTOVANJA 1903 – 1904

PRIOBČUJE R. NAHTIGAL

(12) Dragi Rajko! Bojazen ni bila opravičena. Dobil sem oboje: od dež. odbora in ministrstva. Od prvega samo dekret, ki si mi ga Ti poslal, denarja ne, dasi stoji v dekretu, da se mi polovica takoj odpošlje. Ali me niso po seminarju zaradi denarja iskali? Hvala Ti za korake pri sekretarju, ki mi je takoj odgovoril. Sedaj ostanem v Moskvi par dni čez Vel. noč (*ta je bila ono leto 28. marca st. st.). Morebiti obiščem Tolstega. Русскія Вѣдомости⁶¹, mislim, da si prejel, ali naj Ti jih še pošljem? Tisočkrat bodi pozdravljen od Prijatelja.

Iz Moskve je Prijatelj poslal tudi Ljubljanskemu Zvonu dve literarni »Pismi iz Moskve«, o A. Čehova drami »Črešnjev vrt« in »K stoletnici Homjakova«, datirani s 15. februarjem in 11. aprilom (Ljubljanski Zvon 1904, str. 236 in 411). O »Črešnjevem vrtu« je napisal tudi nemški članek, ki ga je poslal tedanji dunajski reviji »Zeit«, o čemer pa glej še doli 14. in 15. dopis.

Takoj po veliki noči, katero se je izplačalo preživeti v Moskvi radi pristno ruskih običajev, se je Prijatelj odpravil v Petrograd (11. april je bil velikonočni ponedeljek). Od tu je prispela 21. aprila razglednica s sliko Neve in »Zimnega dvorca«: (13) Не роница, братъ, знаю, чтобы уже давно слѣдовало писать тебѣ. Но я самъ не знаю когда найду время и выраженіе, чтобы передать тебѣ на словахъ тотъ водоворотъ, въ какомъ я живу, занимаясь ловлей свѣдѣній въ самыхъ разныхъ областяхъ. Живу на Острову 7 линія, домъ 30, кв. 10. Всего хорошаго Приятелю.

(*na vrhu:) Ужъ очень желаю попасть въ другую стихію. Въ концѣ мѣсяца переѣзжаю въ Варшаву. Ни съ кѣмъ не говорю, а это-то и есть самое гадкое занятіе братецъ. Чувствуешь, грызешь себя⁶².

Dva dni nato pa je poslal pismo:

(14) Dragi Rajko! Danes sem dobil denar s Kranjskega in postal skoro sentimentalni pri pogledu nanj. Kakor materine petice, tako se mi je zdel. Kakor da mi ga je poslal oče, da bo fant gospod, pardon: profesor na slovenski univerzi. A fant najbrž nikdar ne bo slovenski vseučil. profesor kakor nekda ni hotel biti gospod, zato ker naše univerze — ne bo! Bog sveti, da bi bil kdaj skromen (to se pravi večni) privatni docenček (*privatni docent) pod mogočnim okriljem njih vi-

⁶¹ Najboljši moskovski dnevnik, ki so ga izdajali moskovski liberalni profesorji.

⁶² Ne godrnjaj, brat, vem, da bi moral že davno pisati. Toda jaz sam ne vem, kedaj najdem čas in izraz, da bi ti z besedami predstavil ta vrtinec, v kakršnem živim, baveč se z lovom podatkov v najrazličnejših panogah. Stanujem na Otoku (t. j. Vasiljevskem ostrovu) 7. linija, dom 30, kvart. 10. Vse najboljše Prijatelj. Že zelo želim priti v drugo sredino. Ob koncu meseca se odpeljem v Varšavo. Z nikomer ne govorim, razen s seboj, to pa je najbolj mrzki posel, bratec. Čutiš, da se grizeš.

težke (seveda dubrovniške) ekselence.⁶³ Впрочемъ это не то, о чемъ мнѣ сегодня хочется подѣлиться мыслями съ тобою. Я просто люблюсь сегодняшнимъ своимъ настроеніемъ духа, въ которомъ мнѣ будущее кажется трынѣ - травой!⁶⁴

Čez 20 dni poletim naprej po belemu svetu — v Varšavo, odtam čez 2 meseca v Berlin, odkoder se vrnem v začetku julija preko Prage k Tebi na Dunaj. Kranjsko poletje mi je lani preveč dobro delo, da bi v bodoče sedel kje v kakšnem zaduhlem glavnem mestu pri knjigah. Knjige, ki jih imam sicer zelo rad, pa gredo lahko z menoj, saj so one zaradi mene, ne jaz radi njih na svetu.

Moje ruske študije gredo h kraju. Mislim, da literaturo poznam toliko, kolikor jo je treba poznati na razdaljo dunajske univerze. V zadnjem času sem zapazil, da vprav mrzlično iztičem za vsemi malenkostnimi lokalnimi vprašanji, začel sem se razburjati, grabiti pod-se vsakovrstne literarne »vesti«, dogodke etc. etc., kratkomalo začutil sem se v položaju ruskega sodobnega »literaturnega« človeka. Vse to pa je zame bolj varno nego koristno. Človek vsled dreves ne vidi gozda, kakor pravijo Nemci. A med tem je edino potrebno, da se človek omeji na te višine, ki se vidijo v Evropo, vse drugo je efemerno, mimoletno. Sedaj se pripravljam za Poljake s tem, da vsak dan par ur preslonim nad poljsko slovnico.

Kako tesno sem se zbližal z rusko javnostjo, čutim tudi v tem, da z Rusi delim ščemečo bol daljnovstočnih (* daljnovzhodnih) bojnih ne-uspehov, dasi vem (iz tukajšnjih poštenih krogov), da bi nekaj porazov ruskega rožljajočega orožja Rusiji samo koristilo. To strašno bron- in toponosno orožje je samo strašilo, in potrebni so bili Japonci, da so pokazali, kako je ta strah v sredi ne samo votel, ampak naravnost gnil. V tem oziru bo pomen te vojne naravnost epohalen za Rusijo v isti smeri, samo še v večjem obsegu, kakor je bila krimska vojna. V tem sem tako trdno uverjen kakor Boduén (* gl. str. 307). V žoltem morju, mislim, da so našli že sedaj prepričanje vsi ti oficirčki, uradniki in »dvorjane« (* plemiči), ki so mi lani in letos pogosto zatrjevali, koliko boljši je negramotni soldat (* analfabet) od gramotnega — v svoji aziatski kratkovidnosti. Dandanes je vse, v tem tudi bojna tehnika tako komplicirana, da z materijalno silo nič ne opraviš; potreben je duh, sodoben, izobražen v vseh udi h, ne pa topa sila.⁶⁵

Šahmatov je dobil od Jagića brzojavko, da se ga imamo nadejati sèm. Ne vem, ali bo prišel semkaj samo zaradi enciklopedije, ali tudi na pravopisne seje.⁶⁶ Poslednje se prično v akademiji pojutršnjem. V

⁶³ Mišljen je naslednik V. Jagića na dunajski univerzi M. vitez Rešetar, Dubrovničan, Jagićev zet.

⁶⁴ Sicer pa to ni to, o čemer bi hotel danes menjati misli s teboj. Jaz naravnost uživam današnje svoje duševno razpoloženje, v katerem se mi zdi prihodnost kot nič.

⁶⁵ Prim. svoj čas pri Rusih priljubljeni rek, da morejo sovražnika že samo шапками закопать (s čepicami zasuti).

⁶⁶ Tudi v akademiji so začeli razpravljati o reformi ortografije, ki je zadobila svojo končno novo obliko po vojni.

navdušenju je Brandt (* gl. str. 425), ta ruski Ilešič, neki prof. Pavlov (* neznano kateri) se pa trese, češ da bi bilo ravno tako vandalsko izbacniti ъ⁶⁷ kakor podreti eno iz kremljevskih sten (*moskovske utrdbe Kremlja) — njegove tozadevne lamentacije prinaša „всѣ“⁶⁸ —, Suvorin se veseli, da bo zasedal z akademiki, a predsednik te pravopisne armade F. F. Fortunatov (* gl. str. 307) se smehlja in molči, ne vem ali zato, ker ne razume, zakaj se mora on pečati s to stvarjo, ali zato, ker misli vse tako kratko in korenito završiti, kakor svoj referat o tem, kako je pokojni Grot⁶⁹ navezal sveti Rusiji svoj pravopis in to leta in leta ni nikogar bolelo.

Jaz sem v zadnjem času napisal en članek o Homjakovu in slavjanofilih za Zvon (* gl. str. 528) in drug po nemško na temo »Črešnjevga vrta« Čehova. Poslednjega sem poslal v »Zeit«. Ne vem, ali ga prinese ali ne (* gl. doli 15. dopis). Kaj delaš Ti?

Ali Ti morem iz Varšave — enkrat v juniju — poslati knjige, ki sem jih nakupil? Zakaj vlačiti jih s seboj v Berlin, Prago... ne kaže.

Druga prošnja ki jo imam do Tebe, obstoji v naslednjem: Kranjski deželni blagajni moram poslati pobotnico, da sem prejel 800 Kron. A kje dobiti tu kolek? Daj, prosim Te, bodi tako dober: napiši Ti pobotnico, prilepi nanjo kolek za 1 gl 25 kr (2.50 K), Ti bom že poplačal ob svojem času. Moj podpis smelo ponaredi! Stvar je namreč nujna.

Zahvaljujoč se Ti že naprej za uslugo Te objemlje

Tvoj

St. Peterburg 10/23 aprila 1904

Prijatelj

Obrazec: Kranjski deželni blagajni v Ljubljani. Pobotnica za osemsto kron (800 K), katere je prejel podpisani kot prvo polovico vseučiliške ustanove, podeljene mu od slav. odbora z odlokom z dne 20. febr. 1904, št. 1007. Tako ali enako.

Temu s tako dobrimi upi podprtemu pismu pa je v nekaj dneh (pred majem) sledilo nedatirano, iz nekih ne povsem jasnih povodov v precejšnji duševni depresiji na slabo izrezani četrtniki pole napisano pismo:

(15) . . . Dragi Rajko!

Pri nas sneži in grdo in mrz je v Petrovi stolici in Tvojemu prijatelju je dolgčas in on sam je bolehen, такой сѣреньйй, ничтожный, да еще извѣстія разныя — дрызги, мелочь, пустячность — ну къ чорту міръ!

Единственная утѣха поцѣловать тебя въ духѣ!⁷⁰

Tvoj

Prijatelj

⁶⁷ Nemi trdi znak, ki se je stavil brez potrebe na koncu besed in baje Rusijo veljal ok. dveh milijonov rubljev na leto.

⁶⁸ Dnevnik sina A. S. Suvorina, izdajatelja dnevnika Novoje Vremja.

⁶⁹ Jakov Karlovič, ruski filolog, ki je l. 1873 kodificiral v imenu akademije ruski pravopis, 1812—93.

⁷⁰ ... tako neznamen (brezbarven, od sive barve), ničeven, pa še gotove vesti — spletke, malenkostnost, bedarija (prazna) — no, k vragu svet! — edina uteha poljubiti te v duhu!

(* Prepis:) V »Zeit« ne pričakuj mojega članka (* gl. str. 530); poslali so mi ga nazaj, kakor vidim — neprečitanega. Seveda, kdo pa sem jaz? Povej, ljuba duša!

Dne 2. maja je Prijatelj poslal zadnji dopis iz Petrograda, razglednico s sliko bronenosca (oklopnice) »Poběda«:

(16) Zopet Te nadlegujem, Rajko. Oprosti! Daj, pošlji mi moj rokopis »slovenske literature«. Iljinski (* str. 425) ga hoče prevesti na rusko. — Prvega maja st. st. (* starega stila) se odpeljem v Varšavo. Pozdravlja Te Tvoj Prijatelj.

Od tu (Nowy Swiat 41, mieszkanie, t. j. stanovanje 24) sporoča na razglednici s sliko univerzitetne knjižnice:

(17) Iz peterske zime sem padel v najlepšo varšavsko pomlad. Vse mesto tone v zelenju in smehu. Od tolikega solnca človek pozablja zgodovino. Kmalu kaj več v pismu. Pozdrav Pekmezu in Tebi

Prijatelj.

Dne 27. maja piše na razglednici s sliko Dębickega-Augustynowicza »Zemsta« (maščevanje):

(18) Dragi Rajko! Hvala za vsa sporočila! Jako žal mi je, da Ti s knjižicami ne morem ustreči.⁷¹ Saj poznaš ruske knjigarje. Suvorin (* gl. str. 530) je celo Rusijo prepregel s knjigarnami, a na Varšavo ni mislil. So tu 3 ruske knjigarne, a premisli, da niti ena ne drži *Ден Библи!*⁷² In tudi naročajo ne! Tako, da sem se skoraj skregal. — Sicer pa imam Varšavo rad. Snažno, evropsko mesto! Ljudje sicer malo nestrpní: govoriti moram po polsku (* poljski); *mówić* ne *mówię* (* kar se tiče govorjenja ne govorim), tolčem pa! *Впрочем же думаю взяться въ ближайшемъ будущемъ за перо и написать тебе письмо* (* sicer pa mislim v najbližji prihodnosti prijeti za pero in ti napisati pismo). Za zdaj pa Te pristrčno pozdravlja in Pekmeza Tvoj Prijatelj.

Obljubljenega pisma ni bilo, zato pa piše 24. junija na razglednici s sliko »Starega mesta« (Stare miasto):

(19) Dragi Rajko! Namesto obečanega pisma dobiš koncem družega tedna mene samega in ipsissima persona. Danes sem odposlal tri korbe knjig in obleko na Tvoj naslov. Ako aviza prej pride, ko jaz, jo — prosim — obdrži. Stvari bom že jaz dvignil, ker še ne vem, kam jih bom spravil. Tebe in Pekm. pozdravlja Tvoj Prijatelj. Iz Varšave odpotujem v nedeljo po Visli v Poznań, potem preko Berlina v Prago...

Z napovedanega pota se je oglasil s pozdravi 28. junija iz Poznanja na razglednici (20) s sliko »Biblioteke Račinskih« (Raczyńskich) in podpiši meni neznanih Bąkowskega ter Królikowske (?), 2. jul. pa že iz

⁷¹ Jaz sem za svoje slušatelje večkrat naročal ruske knjige za branje v višjem tečaju.

⁷² Dešovaja biblioteka »cenena knjižnica« je bila zbirka z ruskimi avtorji, ki jo je izdajal Suvorin.

Dresdena s sporočilom: (21) Danes se šele odpeljem v Prago. Enkrat v četrtek bom na Dunaju.

S tem pa še ni bilo končano Prijateljevo študijsko potovanje. Zaključiti ga je hotel v jeseni s Parizom. O počitnicah je romaril po slovenski zemlji, vmes pa mi je pisal 3. avgusta iz Vinic, svoje rojstne vasi, večje pismo:

(22) Dragi Rajko!

Oprosti, da Ti tako dolgo nisem odgovoril na Tvoje pismo. Vzrok leži v tem, da sem ga šele sinoči, ko sem se vrnil s potovanja, dobil. Danes pa je prišla Tvoja karta. Zato naj pospešim, da Ti ustrežem. Gospoda Karaska⁷³ prosim najprej lepo pozdraviti. Kar pa se tiče pomoči pri spisovanju obzora slovenske literature, sem mu seveda z veseljem na uslugo. Njegov koncept (ki ga obenem vračam) sem prečital z zanimanjem, opomb mu nisem dodajal nikakih. Zato pa prilagam koncept (prvi) mojega ekscerpta za Ásbotha (* gl. str. 312). Ponudi mu ga, ako mu more kaj služiti. Potem naj ga Tebi vrne. Čto do дисертацију (* kar se tiče disertacije)⁷⁴ — ni v njej o Prešernu skoro nič: le mladostna, takorekoč predpesniška doba je opisana v zadnjem poglavju in pa nekako sledovi sodobnih pesnikov, ki jih je poet v mladosti čital, so očrtani. Z vsem skupaj sedaj nisem več zadovoljen. In ker vem, kako bom izpremenil, bi imel raje, da bi o prvi, zavrženi redakciji čim najmanjša javnost vedela. Žal, da mu ne morem poslati mojega obširnejšega rokopisa, ki je še vedno pri Iljinskem (gl. str. 531), kateri mi ne — odgovarja!

Moje življenje bi bilo lahko drugačno; to se pravi: moje delovanje. Ker živim že, a delati na kmetih, v tem trušču in hrušču, pri tej pičli udobnosti — подвигъ (* podvig, junaški, zaslužni čin)! Pa se ne grizem! Pojdi, za delo je večkrat prilika nego za življenje. A živim pa kakor vem in znam. Kadar se naveličavam trških napitnic, pa v roke popotni les. Prošli teden sem bil v Gorici (zaradi Prešernovih stvari pri Guttmannu, zaradi Erjavčeve korespondence pri Gregorčiču in pri patru Stanku (* Škrabcu), zato ker je moj rojak, fest duša in naš človek kar nas spada zu den ehrbaren Leuten vom Fach. Potem sem romal peš v Idrijo (* tam je našel nevesto). Zdaj sem doma in čitam samo toliko, kolikor se mi ljubi. Vroče je ko v peklu. Poljski pridelki so zgoreli in sadje je dozorelo. Sedim in ležim pod jablanami in sledim za vrtajočim duhom Dostojevskega po čudnih potih njegove jasnovidnosti. Zdrav sem in želim tudi Tebi samo zdravja in družega čisto nič. K vragu vse drugo. Ti ne veš, kako prijetno je biti zdrav. In jaz tudi nisem vedel, in bi tudi zdaj lahko ne vedel, pa vidim kmete, ki so zdravi zato, ker samo to delajo, kar se samo dela. Bolan pa je človek, ki to dela, česar neče ne duša ne telo, ampak neke — vrag jih deri — »razmere«.

⁷³ Josip Karásek, češki slavist, predvsem literarni historik, pisec slovenske literarne zgodovine v Göschenu zbirki, učenec Jagičev, naš prijatelj, 1868—1916.

⁷⁴ Prijateljeva doktorska disertacija je bila »Studien zur Geschichte der slovenischen Wiedergeburt«. Ostala je v rokopisu v Prijateljevi zapuščini.

Bodi zdrav in si naredi kako veselo filozofijo⁷⁵. Pozdravi Pekmeza od mene, ki sem vedno

Tvoj

Prijatelj.

Vinice 3/8 1904.

Sredi oktobra se je Prijatelj odpravil v Pariz, kjer je ostal do srede decembra. Poslal mi je vsega štiri razglednice z deloma daljšim tekstom. Na prvi, z dne 15. oktobra piše:

(23) Dragi prijatelj! Sèm sem dospel precej truden. Stanovanje dobil v 4 nadstr. (Hôtel meublée). Stenice so, pa le majhne. Francosko govorim za mačka, jem, kar mi dajo, po mestu sem letal cel dan, zijal. Mesto je bolj umazano, kakor bi smel biti — Paris. Roman je Roman. Ob Seini je mnogo bahaštva v stavbah in nasadih, vendar tudi dovolj vkusa. Prvi vtis: neka ne posebno snažna, a brhka lepota. Pozdrav obehma od Prijatelja. Rue Bertrand 4. NB. Če Ti je kaj Schwentner poslal, pošlji meni.⁷⁶

Tri dni pozneje, 18. oktobra, se javlja z Eiffelovega stolpa: (24) Na vrhu najvišje stavbe na svetu pri najlepšem razgledu Ti kliče: Bog Te živi! Tvoj Prijatelj.

Dne 3. novembra mi izjavlja, kar mi sedaj ni več umljivo:

(25) Dragi! Hvala Ti za pismo, iz katerega sem zopet spoznal, kako si mi potreben in kako Te nisem vreden. Toda delo, ki ga vršim nad seboj, gre hvala Bogu že h koncu in še malo in bom miren. Pogosto mislim na stojike. — Sicer pa je morebiti vse to bila moja zapoznala mladeniškost. Ko bom možak in bom kot tak zopet imel veselje nad čim, mislim, da bom zopet zgovoren... vsaj s Teboj. In potem se bova smejala tako kakor se samo Ti znaš na svetu. Morebiti dobim takrat celo ono milo neprecenljivo veselje nad vsem pisanim kalejdoskopom življenja, kakor ga ima vsak duševno zdrav in tako nebeško oblago-darjen človek kakor si Ti. Ne misli, da so to pokloni, ampak misli, da so to črte, ki po njih stremim in ki jih vidim v določnem človeku realizirane. In da si Ti to, mi je dvojno ljubo. To sem hotel reči in drugzega nič. — Kako živim, si moreš misliti: Okrog hodim in gledam na zunaj, pa doma sedim, ležim in gledam na znotraj. Prvo je mašinalno in poslednje infernalno. Čitam knjige, pišem in slutim, da si pripravljam ono zaželjeno duševno stanje, ki sem Ti gori govoril o njem. Pozdravljam Te najprisrčneje in Pekmeza. Tvoj Prijatelj.

Zadnjo karto iz Pariza mi je poslal 18. novembra:

(26) Dragi Rajko! Hvala Tebi in družbi za pozdrave. Reci tov. Zabolock.⁷⁷, da se mu zahvalim za karto in ponujen naslov njegove učen-

⁷⁵ Zdi se, da sem se tedaj začel zavedati, da se ruši moj življenjski plan.

⁷⁶ Tam je izšel tedaj drugi snopič tretjega zvezka Kersnikovih zbranih spisov (prim. gori str. 422).

⁷⁷ Peter Aleksandrovič Zabolockij, rusko-slovanski literarni historik, s katerim se je tudi Prijatelj pozneje dobro spoprijateljil, ruski govornik pri odkritju Prešernovega spomenika, vrstnik, pri prevratu ustreljen.

ke (pa mi ob priliki sporoči имя отчество (* imja ótčestvo) moža, da se mu enkrat revanširam). Živim, kakor vem in znam, hodim v družbo srbskih dijakov in gospoda Tresića — politika, slovanofilstvo, balkanska federacija... im Ÿbrigen: zebe me! Poljublja Te Tvoj Prijatelj. Gosp. dr. Tres. — Pav. — pravi, da ne računa več z nami Slovenci, ker smo največji politični separatisti in sanjamo — o kraljestvu Sloveniji. Odkar sem ga javno dementiral — sicer dovolj nerodno, Srbi so dejali duhovito — se grdo drži.⁷⁸

Svoje pariške vtise je Prijatelj tudi objavljaj pod naslovom »Izprehodi po Parizu« v podlistku Slovenskega Naroda od 3.—17. in 21.—22. novembra ter 17.—20. decembra l. 1904. Pri ekskurzijah v razglabljanju o francoski novi književnosti priteguje za primeru tudi rusko.

Sredi decembra 1904 se je Prijatelj vrnil preko Švice, kjer iz Zürich 14. decembra še pošilja pozdrave »iz najsvobodnejše države« (27), s tem pa je tudi završil svoje dvoletno, po tuji krivdi ne čisto nemoteno študijsko potovanje.

Vkljub izjavi, ki se v jubilejni knjigi, izdani za njegovo šestdesetletnico, str. XII, navaja, kako se je Prijatelj odločil, posvetiti se docela le slovenskemu znanstvu in publicistiki, ne more biti dvoma, to vem dobro, da je bilo prvotno Prijateljevo stremljenje, razviti se v modernega, ne samo filologizirajočega, v s l o v a n s k e g a literarnega historika. Temu naj bi bilo služilo tudi njegovo študijsko potovanje. Tej ideji je bil do gotovega časa naklonjen tudi V. Jagić. Njemu, ki je za svojo osebo sam imel filološka in literarnohistorična predavanja, poleg sebe pa postavil historika K. Jirečka, je ravno Prijateljeva posebna, izrazito literarnohistorična sposobnost vdihnila misel, da bi se njegova stolica kedaj delila na filološko in literarnohistorično, za kateri je en čas računal z mano in Prijateljem. Od objektivnih nemških profesorjev sem slišal, da je dunajsko prosvetno ministrstvo vsled raznih Jagićevih izjav že rano slutilo to; potem pa je od Jagićeve strani, ko se je začelo misliti o njegovem nasledstvu, nenadoma vse utihnilo, in to je bil glavni povod (prim. izjavo o »docenčku« v pismu šte. 14), da je ponosni Prijatelj sklenil omejiti se na slovensko literarno zgodovino. Poznejši Jagićevi poskusi so bili že prepozni. Za novo splošno-slovansko literarno zgodovino, ki še danes nima organičnega razvoja na poti k osredotočenju, bi bila Prijateljeva osebnost in njegovo delo gotovo pomenilo epoho, pa bi bil, kakor smo to njegovi prijatelji trdno pričakovali, na tem polju najbrž zavzel vodilno mesto. Zato je škoda, da se je Prijatelj prvotni polet zavrl, a z njegove strani, ko se je končno posvetil pretežno le slovenski literarni zgodovini, je bila žrtev, ki jo je doprinesel na oltar domovine; kajti slediti in brskati za vsako literarno-historično drobtino, je delo, ki jemlje mnogo časa in ki bi ga bili opravili lahko tudi drugi — njegovi učenci.

⁷⁸ Kje in kaj je to bilo, se ne spominjam več in mi tudi ni bilo mogoče dognati.